

Naar elke dag sport en bewegen op school

Vraagstellingen voor een brede analyse

In opdracht van de ministeries van OCW en VWS

Dr. Harry Stegeman

© *W.J.H. Mulier Instituut*
's-Hertogenbosch, december 2005

*W.J.H. Mulier Instituut
Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek*

*Postbus 188
5201 AD 's-Hertogenbosch*

*t 073-6126401
f 073-6126413
e info@mulierinstituut.nl
i www.mulierinstituut.nl*

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	Structurele samenwerking	7
2.1	De huidige situatie	7
2.2	De gewenste situatie	13
2.3	Kennislacunes	13
3.	Een adequaat aanbod	15
3.1	De huidige situatie	15
3.2	De gewenste situatie	26
3.3	Kennislacunes	27
4.	Voldoende en deskundig kader	31
4.1	De huidige situatie	31
4.2	De gewenste situatie	35
4.3	Kennislacunes	36
5.	Voldoende en adequate accommodatie	39
5.1	De huidige situatie	39
5.2	De gewenste situatie	43
5.3	Kennislacunes	43
6.	Draagvlak	45
7.	Financiering	47
8.	De brede analyse	49
8.1	De kennislacunes samengevat	49
8.2	Onderzoeksvraagstellingen	50
8.3	Aanpak	55
	Referenties	57
	Bijlage 1: Samenvatting van de GDR-sessie	61
	Bijlage 2: Onderwerpen van de voorstudie	63
	Bijlage 3: Determinanten van sport- en beweeggedrag	67

1. Inleiding

Achtergrond

De overheid streeft, mede gelet op de ‘motie Rijkstra’¹, in het kader van de kabinetsnota *Tijd voor sport*² en de alliantie *School en sport samen sterker*³ naar een structurele inbedding van sport en bewegen in het onderwijs. Oogmerk is dat er in 2010 op 90% van alle scholen voor elke leerling een dagelijks sport- en beweegaanbod is, binnen en buiten de schooluren. Daartoe moet samenwerking tussen sport en onderwijs worden gestimuleerd.

Door middel van een ‘brede analyse’ dient zicht te worden gekregen op de voorwaarden waaraan moet worden voldaan om de intentie van het kabinet te kunnen realiseren. Deze brede analyse gaat begin 2006 van start; de resultaten zullen in het voorjaar van 2007 bekend zijn.

In een vooronderzoek moet helder worden welke de vraagstellingen van de brede analyse zouden kunnen zijn.

Doelstelling

Het ministerie van VWS heeft een eerste inventarisatie gemaakt van mogelijke onderwerpen voor de voorstudie: voorwaarden duale aanstelling; arbeidsmarkt vakleerkrachten; beroepscompetentieprofielen vakleerkrachten; implicaties van de motie Rijkstra (alle leerlingen in de leerplichtige leeftijd krijgen ten minste drie uur lichamelijke opvoeding per week door daarvoor gekwalificeerde personen); nationale norm gezond bewegen; sport en LO in de brede school; motorisch minder begaafde leerlingen.

Teneinde voldoende draagvlak bij het sport- en onderwijsveld te creëren, was het van belang overeenstemming te hebben over de definitieve onderwerpen. Daartoe is op 31 augustus 2005 - in samenspraak met de onderzoeker - een Group Decision Room-sessie belegd met partners uit de sport- en onderwijswereld. Deze leverde een lijst op van ‘belangrijke issues die telkens terugkeren als wordt getracht de deelname van scholieren aan bewegen en sport in en rond scholen te vergroten’.⁴

¹ Handelingen TK 2005-2005, december 2004.

² VWS, 2005; zie ook www.minvws.nl.

³ OCW/NOC*NSF, 2005a. De op 7 juni 2005 door de OCenW-minister Maria van der Hoeven samen met Erica Terpstra (voorzitter NOC*NSF) ondertekende alliantie heeft als doel: het bereiken van levenslang sporten en bewegen van jongeren. In de alliantie draait het om de samenwerking tussen onderwijs en sport, specifiek tussen scholen en sportverenigingen. De alliantie is afgesloten voor een periode van drie jaar (1-8-2005 tot en met 31-7-2008) waarin concrete activiteiten zullen plaatsvinden. Er wordt niet alleen samengewerkt tussen het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en NOC*NSF, maar ook met VWS, KVLO, NISB, LC, VNG, AVS, Schoolmanagers_VO, Bve Raad, SLO en VBS (uit de kring van de besturenorganisaties).

⁴ Zie bijlage 1.

De definitieve voorstudie-thema's zijn mede op basis van deze GDR-uitkomst vastgesteld.⁵

De doelstelling van de voorstudie is: vaststellen wat met betrekking tot deze thema's de huidige situatie is en wat hieromtrent op basis van onderzoek bekend is, welke essentiële kennis nog ontbreekt en welke onderzoeksvragen moeten worden beantwoord om in de kennislacunes te kunnen voorzien.

Werkwijze

Het onderzoek bestond hoofdzakelijk uit deskresearch. Er is een breed scala aan documenten geraadpleegd: onderzoeksliteratuur, beleidsrapporten, onderwijsinspectierapporten en andere documentatie.

Vooruitlopend en in aanvulling op dit literatuuronderzoek zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit de wereld van het onderwijs, de sport en anderen.

Voorwaardengebieden

Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om in 2010 op 90% van alle scholen een dagelijks aanbod van sport en bewegen te kunnen realiseren?

Op grond van de uitkomsten van de GDR-sessie, de documentenanalyse en de gevoerde gesprekken is een zestal 'voorwaardengebieden' onderscheiden:

1. Structurele samenwerking tussen scholen en andere lokale sportaanbieders
2. Adequaar aanbod
3. Voldoende en deskundig kader
4. Voldoende en adequate accommodatie
5. Draagvlak
6. Financiering

Opbouw rapport

In de hoofdstukken 2 tot en met 7 wordt steeds om te beginnen met betrekking tot elk van de voorwaardengebieden vastgesteld wat de huidige situatie is en welke de, gelet op het realiseren van de alliantiedoelstellingen, gewenste. Vervolgens wordt nagegaan door welke kennislacunes het realiseren van de gewenste situatie naar verwachting wordt bemoeilijkt.

In hoofdstuk 8 worden in vervolg daarop aanbevelingen gedaan over de in het kader van de brede analyse te beantwoorden vragen en de daarbij te volgen aanpak.

⁵ Zie bijlage 2.

2. Structurele samenwerking

Om de ambitie te realiseren dat kinderen en jongeren een positieve sportattitude meekrijgen en hun leven lang sportief actief blijven, is een goede en brede introductie in de bewegingscultuur essentieel. Daarbij kunnen de lichamelijke opvoeding en de sport, die beide steeds meer naar buiten gericht zijn, veel voor elkaar betekenen, met name in het gebied van sport en bewegen tussen de gymles op school en de training bij de sportvereniging of de bewegingsactiviteit elders. De belangrijkste voorwaarde voor het bereiken van de kabinetsdoelstelling is door de overheid zelf reeds geformuleerd: ‘Om een structurele en brede basis te leggen voor levenslang sport en bewegen is samenwerking nodig tussen sport en onderwijs ten aanzien van sport- en beweegaanbod, kader (opleidingen en duale aanstellingen), topsport en accommodaties’.⁶

Wat is de situatie op dit punt? In hoeverre werken scholen momenteel samen met buitenschoolse partners? Aan welke kenmerken moeten vormen van samenwerking voldoen, willen deze succesvol zijn?

Er is tot nu toe op de gemiddelde school slechts beperkt sprake van (structurele) samenwerking met sportaanbieders buiten de school. Maar een groeiend aantal scholen heeft er de afgelopen periode wel enige ervaring mee opgedaan, met name binnen projecten. We schetsen in dit hoofdstuk heel beknopt enkele van deze projecten (§ 2.1). Na de simpele vaststelling dat er straks door alle scholen structureel met buitenschoolse partners zal moeten worden samengewerkt (§ 2.2) kijken we wat we aan kennis te kort komen om die samenwerking op een adequate wijze vorm en inhoud te kunnen geven (§ 2.3).

2.1 De huidige situatie

De gemiddelde school

Scholen zijn in de regel betrekkelijk naar binnen gerichte organisaties. Voorzover ze naar buiten treden is dat, wat de lichamelijke opvoeding betreft, vooral in het kader van de schoolsport. Het beperkte onderzoek dat is gedaan naar de mate waarin scholen (structureel) samenwerking zoeken met organisaties buiten de school bevestigt dat. Uit een recente studie blijkt dat ruim de helft van de ondervraagde vmbo-scholen op geen enkele wijze samenwerkt met externe organisaties op het gebied van sport en bewegen⁷. Van de 43% die dat wel doet,

⁶ OCW/NOC*NSF, 2005b, p. 3.

⁷ Stege et al., 2004.

werkt 67% samen met de gemeente en ook 67% met sportverenigingen. De samenwerking heeft vooral betrekking op de organisatie van buitenschoolse sport (78%), het accommodatiebeleid (38%) en het materiaal (34%).

De verwachting is gewettigd dat het programma-onderdeel 'sportoriëntatie en -keuze' (vmbo en tweede fase van havo en vwo) tot een geleidelijke intensivering van de samenwerking met buitenschoolse partners zal leiden.

Projecten

Binnen zowel landelijk als lokaal geïnitieerde projecten is en wordt de laatste tijd ervaring opgedaan met vormen van samenwerking tussen de school en externe organisaties. Het gaat daarbij met name om projecten in het kader van het programma 'School en Sport', de breedtesportimpuls en de BOS-impuls en om meerdere regionale en lokale initiatieven. Voorts wordt ook op brede scholen in toenemende mate lokale sportaanbieders samengewerkt.

We geven een beknopte schets van de landelijke projecten en de brede school en kijken, bij wijze van voorbeeld, kort naar een tweetal lokale initiatieven.

School & Sport

Het programma School & Sport, waarin KVLO, LC, NOC*NSF en NISB participeren, beoogt vergaande vormen van samenwerking tussen scholen, sportverenigingen en buurtorganisaties te realiseren. Essentieel hierbij is het bewegemanagement, dat verantwoordelijk is voor en de coördinatie voert over deze vormen van samenwerking.

Bewegemanagement wordt gedefinieerd als 'handelingen op uitvoerend niveau in een netwerk van samenwerkende partners in de BOS-driehoek (onderwijs, sportorganisaties, lokale overheid), dat vanuit het onderwijs opereert. Dit netwerk is structureel van aard en werkt systematisch aan het meer en beter sporten en bewegen van de schoolgaande jeugd'⁸.

Bewegemanagement is een manier van organiseren die de verkokering die vaak bestaat tussen het bewegingsonderwijs op school, het sporten in de vereniging en via het sportbuurtwerk (BOS-driehoek) moet opheffen. Het wordt meestal uitgevoerd door een klein team van professionals, met korte lijnen naar een groot netwerk in de wijk. Binnen dit team is een centrale coördinator - doorgaans een leraar LO, soms een sportbuurtwerker of sportconsulent met taakuitbreiding - van grote waarde.

In de periode 2002-2004 (ontwikkelingsfase) is in verschillende pilots op lokaal niveau ervaring opgedaan met bewegemanagement, zijn verschillende ondersteunende instrumenten (i.c. een kwalitatieve beweegnorm en een sport- en beweegscan) ontwikkeld en is het expertisepunt School & Sport bij het NISB opgezet. In de periode 2005-2008 (effectueringsfase) worden de ervaringen uit de pilots en de ondersteunende instrumenten breed geïmplementeerd. Doel is dat in

⁸ Lagendijk & Duijvestijn, 2004, p. 3.

2008 op veel plekken in het land gebruik wordt gemaakt van de methode bewegemanagement en dat buurtorganisaties, onderwijsinstellingen en sportaanbieders structureel samenwerken aan het meer en beter sporten van de schoolgaande jeugd.

Met ingang van 2005 doet het NISB-expertisepunt School & Sport jaarlijks onderzoek naar de mate waarin bewegemanagement wordt toegepast. Begin 2005 is een nulmeting verricht naar locaties met bewegemanagement⁹. Het bleek dat op 171 locaties actief gebruik werd gemaakt van de werkwijze van het bewegemanagement. Er kon worden onderscheiden tussen drie varianten: op 94 locaties wordt de werkwijze van het bewegemanagement gehanteerd zonder daarbij gebruik te maken van een analyse (b.v. gebruikmakend van de in het kader van School & Sport ontwikkelde instrumenten); op 46 andere locaties worden acties en interventies wel bepaald naar aanleiding van een analyse; op 31 locaties is sprake van een samenwerkingsverband waarin zowel de buurt als de sport en het onderwijs vertegenwoordigd zijn, waarin meerdere acties worden uitgevoerd en waarin periodiek een uitgebreide analyse wordt uitgevoerd.

De conclusie: bewegemanagement kan een kansrijke aanpak zijn, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan¹⁰. De afzonderlijke werelden van bewegingsonderwijs, georganiseerde sport en sportbuurtwerk laten zich niet zonder meer verbinden. Daar waar men daarin slaagt, gebeurt dat doorgaans vanuit een sterke verankering in het onderwijs. Het is zaak dat de betrokken basisscholen over een vakspecialist kunnen beschikken, die zorg kan dragen voor een samenhangend onderwijsprogramma en een meer omvattend bewegplan voor de school, dat onder meer voorziet in schoolsport, een speciaal leerlingvolgsysteem voor bewegen en sport, MRT en talentscreening.

Men moet zich overigens wel realiseren dat de huidige (vak)leerkrachten lichamelijke opvoeding niet voor de specifieke bewegemanagement-taak zijn opgeleid.

Breedtesportimpuls

Een andere context waarbinnen sprake is van samenwerking tussen onderwijs en sport, is die van de breedtesportimpuls (BSI). Deze is in 1999 gepresenteerd. Het betreft een subsidieregeling voor gemeenten, bonden en sinds 2001 ook voor provincies met als doel het lokale sportaanbod te versterken en de waarde van sport optimaal in te zetten bij andere beleidsvelden. In 2005 is de laatste tranche breedtesportprojecten in uitvoering genomen. De looptijd van de trajecten varieert van drie tot zes jaar.

Ruim tweederde van de gemeenten heeft inmiddels een (of meer) breedtesportimpulsproject(en). Van die gemeenten heeft meer dan zestig procent

⁹ NISB, 2005.

¹⁰ Zie ook Lagendijk & Duijvestijn, 2004.

een BSI-project in het onderwijs.¹¹ Het gaat hierbij vooral om sportoriëntatieprojecten. Het blijkt dat deze in het basisonderwijs vooral de sportief actieve kinderen bereiken: van de leerlingen die participeren stroomt (naar verwachting) zo'n tien tot vijftien procent door naar een vereniging en het lijkt erop dat het grootste deel daarvan al sportief actief is (tweede lidmaatschap, wisselen van vereniging). Ook bij de projecten in het voortgezet onderwijs wijzen de beschikbare cijfers niet op een substantiële doorstroming van niet-bewegingsactieve leerlingen naar verenigingen of anders georganiseerde sport. Enkele gemeenten kiezen ervoor om sport en onderwijs intensief en breed te stimuleren via de breedtesportimpuls. Zij bieden niet alleen kennismakingsprojecten, maar een scala aan activiteiten met als doel de infrastructuur te versterken en de continuïteit te waarborgen: bijvoorbeeld projecten met als doel groepsleerkrachten te ondersteunen, nieuwe methoden in te voeren en/of de jeugd meer te betrekken bij het bedenken en organiseren van sportactiviteiten. Juist in die gemeenten lijken de resultaten met meest overtuigend.

BOS-impuls

Sinds oktober 2004 kennen we de tijdelijke stimuleringsregeling Buurt, Onderwijs, Sport (BOS).¹² De rijksoverheid wil met deze BOS-impuls gemeenten stimuleren om achterstanden op het gebied van welzijn, opvoeding, onderwijs, gezondheid en sport en bewegen van jongeren tussen 4 en 19 jaar aan te pakken. De regeling is tevens bedoeld om overlast door jongeren tegen te gaan.

Uit de aanvragen die tot nu toe zijn ingediend blijkt dat veel gemeenten voor het onderwijs een belangrijke rol zien weggelegd. De kwaliteit en de continuïteit die het onderwijs bieden, zijn een belangrijke overweging om te kiezen voor de school als samenwerkingspartner. Temeer, omdat de school dé plaats is waar je de doelgroep kunt bereiken.

Het ministerie van VWS heeft in 2004 en 2005 164 BOS-aanvragen goedgekeurd, maar hecht eraan dat het aantal en de kwaliteit van de aanvragen toenemen. Het ondersteuningsnetwerk geeft daarom vanaf het laatste kwartaal van 2005 tot 1 april 2006 prioriteit aan meer gerichte activiteiten met meer intensiteit, die ertoe bijdragen dat het beoogde aantal van in totaal 400 goede aanvragen in de drie tranches gehaald wordt. Het gaat extra inzetten op het inschakelen van andere beleidssectoren, met name welzijn en onderwijs, om gemeenten te overtuigen om samen met hen een BOS-aanvraag in te dienen.

BOS-arrangementen slagen niet zonder duurzame samenwerking. Het is zaak de BOS-projecten waarin beweegmanagement wordt toegepast nauwlettend te volgen, met speciale aandacht voor de rol, de specifieke competenties en de omstandigheden van de afzonderlijke actoren, met name de vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, de sportbuurtwerkers en het kader (m.n. trainers en

¹¹ De Vries & Van Eck, 2005.

¹² Zie www.bosimpuls.nl.

vrijwilligers) binnen de sportverenigingen. Dit met het oogmerk na verloop van tijd draaiboeken te kunnen ontwikkelen voor het optimaal functioneren van elke partner in de BOS-driehoek¹³.

Brede School

Met name in de grote steden zien we de afgelopen jaren een trend om de school niet alleen te zien in haar primaire functie, maar haar meerdere functies ter oplossing van allerlei maatschappelijke problemen toe te dichtten. Het gaat dan doorgaans om kinderopvang buiten de schooluren, integratie van minderheidsgroepen en het oplossen van andere buurtproblemen. Vaak worden daarbij sport- en bewegingsactiviteiten ingezet als mogelijkheid voor een meer omvattend dagarrangement.

Er zijn inmiddels ruim 500 brede basisscholen (de doelstelling is 1200 in 2010) en 70 brede scholen voor voortgezet onderwijs.¹⁴

De brede schoolontwikkeling heeft een belangrijke impuls gegeven aan het (naschools) sport- en beweegaanbod op scholen in het primair onderwijs. Het NISB heeft in samenwerking met het onderzoeks- en adviesbureau Oberon het huidige sport- en beweegaanbod in het kader van de brede school onderzocht.¹⁵ Van de 104 scholen voor primair onderwijs die reageerden op een vragenlijst, waarin werd gevraagd welke (innovatieve) activiteiten er met welke doelstellingen worden georganiseerd en met wie wordt samengewerkt, gaven 73 scholen aan sport- en beweegactiviteiten aan te bieden. In de grote steden hebben scholen twee keer zo vaak een sport- en beweegaanbod als in kleinere steden.

Van de brede scholen met een sport- en beweegaanbod heeft 70% een vakleerkracht (het landelijke percentage is ca. 40). De helft van de scholen vindt het lastig voldoende kader te vinden, ook vindt 50% het lastig gekwalificeerd kader te vinden. Verder is er dikwijls te weinig accommodatie en is die ook nogal eens te ver van de school gesitueerd. Bijna alle scholen werken samen met externe partners: sportbuurtwerkers, sportverenigingen, stagiairs, sportservicecentrum, welzijnsorganisatie. Het vinden van financiën wordt als een knelpunt gezien. Het sport- en beweegaanbod wordt voornamelijk via subsidies (m.n. onderwijsachterstandenbeleid en breedtesportimpuls) gefinancierd; 14% van de scholen krijgt een gemeentelijke 'brede schoolsubsidie'.

Groninger Sport Model

Uit onderzoek van de GGD bleken basisschoolkinderen in de provincie Groningen gemiddeld meer overgewicht te hebben dan die elders in het land. De gemeenten

¹³ Van Sterkenburg & Lucassen (2005) presenteerden zeer recent een aanzet met hun systematische beschrijving en analyse van het sportstimuleringsbeleid in de BOS-driehoek van de gemeente 's-Hertogenbosch

¹⁴ www.bredeschool.nl.

¹⁵ NISB, 2004.

kregen de opdracht om gerichte acties te ondernemen om dit probleem aan te pakken. Dit leidde tot een gezamenlijke aanpak door de overheid (gemeenten en Huis voor de Sport), de sport (lokale sportorganisaties en -verenigingen), de gezondheidszorg (GGD en Menzis/Geové) en het onderwijs (basisscholen en het Hanze Instituut voor Sportstudies van de Hanze Hogeschool Groningen). Aangrijpingspunt werden de lessen lichamelijke opvoeding en het beweegmanagement in de verschillende gemeenten. Oogmerk is de kinderen een leefstijl aan te leren waarin sport en bewegen een centrale rol speelt en de sportactiviteiten in de gemeenten op die leefstijl af te stemmen. Het aldus ontwikkelde ‘Groninger Sport Model’¹⁶ is in 2003 van start gegaan. In het eerste jaar participeerden twaalf scholen in zes gemeenten. Zij breidden het aantal lessen LO uit tot 3 á 4 lessen per week en reserveerden de woensdagmiddagen voor sport- en beweegactiviteiten. Het Hanze Instituut voor Sportstudies (HIS) stelde vierdejaars ALO-studenten in staat om de (extra) lessen lichamelijke opvoeding te verzorgen, MBO-SB studenten van het Alfa-college in Groningen organiseerden de woensdagmiddagactiviteiten, sportmanagementstudenten van het HIS coördineerden samen met de sportconsulenten de sportactiviteiten in de gemeenten, de GGD organiseerde samen met Menzis/Geové gezondheidsweken en voorlichtingsbijeenkomsten op school en de verenigingen werden uitgenodigd om te participeren in de woensdagmiddagactiviteiten en de activiteiten op school. Inmiddels is het aantal deelnemende scholen gestegen tot zesenzeventig in negen gemeenten.

‘Elke dag bewegen’ (Rotterdam)

Samen met een aantal andere maatregelen uit het actieprogramma ‘Voeding en beweging’ moet het Rotterdamse project ‘Elke dag bewegen’ (waarin de gemeentelijke afdeling Sport en Recreatie, GGD, DSO en de schoolbesturen samenwerken) ervoor zorgen dat gezond gedrag weer vanzelfsprekend wordt.¹⁷ Kinderen van groep 3 t/m 8 van de deelnemende basisscholen krijgen minimaal drie en maximaal vijf keer per week een gymles onder schooltijd. Aanvullend vinden na schooltijd sport- en spelactiviteiten plaats: sportverenigingen uit de buurt presenteren zich, waardoor de kinderen in aanraking komen met bestaande sportmogelijkheden dichtbij huis. Ze krijgen zo mogelijk ook training op de accommodatie van de club. Op deze manier worden ze gestimuleerd om lid te worden van een sportvereniging. ‘Elke dag bewegen’ is in 2005 gestart op scholen in wijken waar overgewicht relatief veel voorkomt. In 2009 moeten negentig scholen zich hebben aangesloten hebben. De participerende scholen beschikken alle over een vakleerkracht.

¹⁶ Groninger Sport Model, z.j.; zie ook www.huisvoordesportgroningen.nl.

¹⁷ zie www.senr.rotterdam.nl.

2.2 De gewenste situatie

Over de in 2010 gewenste situatie kunnen we in dit hoofdstuk heel kort zijn:

90% van de scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs werkt structureel samen met buitenschoolse sportaanbieders.

2.3 Kennislacunes

Er wordt pas sinds kort ervaring opgedaan met meer structurele vormen van samenwerking, met name in het kader van het programma School & Sport en de breedtesportimpuls- en BOS-projecten, alsook in de context van de brede school. Het heeft tot nog toe aan een gedegen analyse van die samenwerkingsverbanden ontbroken: wie is verantwoordelijk, hoe werd draagvlak verkregen, wie zijn de samenwerkingspartners, wie was initiatiefnemer, wie zijn de uitvoerders, wie financiert, wat is het aanbod en wanneer vindt het plaats, wat zijn de opbrengsten en effecten, wat zijn succes- en faalfactoren, ...?

Een specifieke vraag in dit verband is: in hoeverre en onder welke randvoorwaarden (verenigingsondersteuning, verenigingsmanagement, aanpassing van het aanbod aan een vraag die breder en diverser is gebruikelijk is, noodzakelijke competenties, beschikbaarheid aansluitend op de schooltijden) zijn sportverenigingen en andere lokale sportaanbieders in staat een bijdrage te leveren? We constateerden dat de sportoriëntatieprojecten in het kader van de breedtesportimpuls vooral de toch al sportief actieve kinderen en jongeren bereiken. Het is belangrijk om te weten hoe het effect van dergelijke sportoriëntatie- en kennismakingsprojecten kan worden uitgebreid naar de minder gemotiveerde en/of bewegingsbegaafde scholieren.

3. Een adequaat aanbod

De nota *Tijd voor sport*¹⁸ wijst erop dat de school een belangrijke rol speelt bij het ontwikkelen van een sportieve leefstijl voor de jeugd. Daarom moet er, naast het aanbod van sportverenigingen, in het onderwijs ‘een ruim en structureel pakket aan lichamelijke opvoeding en sport’ zijn. Een ‘opwaardering van het sport- en bewegingsaanbod voor de jeugd in en rondom de school’ wordt echter noodzakelijk geacht. Dat vernieuwde aanbod moet gericht zijn op alle leerlingen, inclusief de sportgetalenteerde en de motorisch minder begaafde en/of geïnteresseerde leerlingen. Voorts moet worden nagegaan hoe het momenteel te beperkte sport- en beweegaanbod in het middelbaar beroepsonderwijs (weer) op peil kan worden gebracht.

We richten onze blik in dit hoofdstuk allereerst op de omvang, de kenmerken en de kwaliteit (opbrengst, participatiegraad) van het huidige aanbod op en om de school (§ 3.1). Daarbij constateren we dat het extra-curriculaire aanbod op school niet in alle opzichten aansluit bij dat van de buitenschoolse sportaanbieders (en vice versa), alsook niet bij de behoeften, verwachtingen en mogelijkheden van alle leerlingen (§ 3.2). We sluiten af met het aanwijzen van vragen die moeten worden beantwoord om de gewenste ‘opwaardering van het sport- en bewegingsaanbod’ te kunnen realiseren (§ 3.3).

3.1 De huidige situatie

Algemeen

De lichamelijke opvoeding introduceert kinderen en jongeren in de bewegingscultuur, zodanig dat zij (1) hun eigen bewegingsmogelijkheden kunnen ontwikkelen en inschatten, en kunnen deelnemen aan een veelheid van bewegingsactiviteiten, (2) een verscheidenheid aan sport- en bewegingscontexten kunnen verkennen en hierbinnen meerdere rollen kunnen vervullen en (3) kunnen afwegen of een bewegingsgerelateerde vervolgstudie voor hen een optie is. De kaders voor deze introductie zijn neergelegd in kerndoelen en eindtermen. Deze zijn vanaf 1993 van kracht voor het basisonderwijs, de basisvorming, de tweede fase van het voortgezet onderwijs en het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs.

Door de centrale vaststelling en de relatieve gedetailleerdheid van deze voorschriften ontstond voor wat de lichamelijke opvoeding betreft voor het eerst een gemeenschappelijk kader. De indruk bestaat dat dat op veel scholen een impuls

¹⁸ VWS, 2005.

heeft gegeven aan het vak.¹⁹ Voor een onderbouwd oordeel over de effecten van de invoering van het nieuwe wettelijk kader op de lichamelijke opvoeding ontbreken evenwel de gegevens.

Binnen elke onderwijssetting moet er vanzelfsprekend voldoende onderwijstijd zijn om de primaire onderwijsstaak te kunnen realiseren. De minimale omvang van het onderwijs in het voortgezet onderwijs wordt bepaald door minimumlessentabellen. Voor het basisonderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs gelden geen verplichte lessentabellen.

Veel scholen hebben naast het op realisatie van de kerndoelen en eindtermen gerichte onderwijsprogramma nog een sport- en beweegaanbod buiten de lessen om: sportdagen, schoolsport, sporttoernooien, clinics, sportkennismakingsprogramma's, motorische remedial teaching (mrt), e.a. Ongeveer 20% van de scholen voor voortgezet onderwijs participeert in de door de KVLO georganiseerde schoolsporttoernooien; het primair onderwijs kent dergelijke schoolsporttoernooien niet of nauwelijks. Het is niet bekend hoeveel leerlingen aan het (facultatieve) buitenschoolse sport- en beweegaanbod deelnemen. De indruk bestaat dat het – behalve bij mrt – in hoofdzaak om de toch al sportieve jongeren gaat.²⁰

Primair onderwijs

Kerndoelen

In 1993 zijn de kerndoelen voor het basisonderwijs vastgesteld; vijf jaar later volgde een licht herziene versie.²¹ De lichamelijke opvoeding wordt als volgt getypeerd: 'Lichamelijke opvoeding is erop gericht dat de leerlingen kennis, inzicht en vaardigheden verwerven die nodig zijn om op verantwoorde manier deel te nemen aan de bewegingscultuur [...] In het basisonderwijs gaat het in de eerste plaats om het bijbrengen van een breed scala aan bewegingsvaardigheden, waarbij

¹⁹ Zie bijv. Inspectie van het Onderwijs, 1999.

²⁰ Dat betekent dat de school niet optimaal bijdraagt aan de oplossing van de bewegingsarmoede onder de huidige jeugd. De beschikbare gegevens over het percentage jeugdigen dat aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen voldoet, geven een sterk wisselend beeld, mede afhankelijk van de gekozen criteria voor het al dan niet voldoen aan de beweegnorm. Uit de TNO-monitor Ongevallen en Bewegen in Nederland (OBiN) blijkt dat minder dan 30% van de jeugd aan de 30 minuten norm voldoet. Vooral allochtone jongeren (met name Turkse en Marokkaanse meisjes) en jongeren van wie de ouders een lage sociaal-economische positie hebben, bewegen te weinig (Ooijendijk et al., 2002). Volgens het CBS voldeed in 2004 25% van de 12- tot 18-jarigen aan de beweegnorm voor jongeren, 31% van de jongens en 18% van de meisjes (CBS StatLine, 2005). Volgens het tijdsbestedingsonderzoek van het SCP voldoet 51% van de jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot 18 jaar aan de jeugdnorm, jongens vaker (58%) dan meisjes (43%).

²¹ Zie www.minocw.nl.

tevens veel aandacht wordt gegeven aan vaardigheden en kennis die nodig zijn om samen verantwoord en rekeninghoudend met elkaar te kunnen bewegen. Voor een latere, en blijvende, deelname is het van belang dat leerlingen zich oriënteren op diverse vormen en de waarde van de hen omringende bewegingscultuur en daarover kunnen reflecteren (bijvoorbeeld over hun voorkeuren, het hanteren van regelafspraken, veiligheid en hoe je samen met anderen een bewegingssituatie op gang brengt en houdt). Vervolgens zijn er zeven kerndoelen geformuleerd, verdeeld over de bewegingsdomeinen ‘Gymnastiek en atletiek’, ‘Spel’ en ‘Bewegen op muziek’.

Deze kerndoelen zijn betrekkelijk globaal geformuleerd. Om de scholen en de onderwijsgevendenden meer houvast te geven, hebben SLO en KVLO in 1999 het *Basisdocument Bewegingsonderwijs* ontwikkeld. In dit document zijn bouwstenen voor een verantwoord leerplan uitgewerkt in leerlijnen, tussendoelen en methodisch/didactische uitwerkingen.

Met ingang van 2006 zullen nieuwe kerndoelen van kracht worden. Deze zijn, vergeleken met de huidige, geringer in aantal en in nog algemenere termen gesteld: (1) de leerlingen leren op een verantwoorde manier deelnemen aan de omringende bewegingscultuur en leren de hoofdbeginselen van de belangrijkste bewegings- en spelvormen ervaren en uitvoeren; (2) de leerlingen leraren samen met anderen op een respectvolle manier aan bewegingsactiviteiten deelnemen, afspraken maken over het reguleren daarvan, de eigen bewegingsmogelijkheden inschatten en daarmee bij activiteiten rekening houden.

Aantal uren

Het staat de school voor primair onderwijs vrij te bepalen hoeveel tijd er aan bewegingsonderwijs wordt besteed. Er moet echter wel voldoende tijd ingepland worden om de kerndoelen te realiseren; de onderwijsinspectie gebruikt hiervoor als indicator dat leerlingen van groep 1 en 2 dagelijks en leerlingen van groep 3 t/m 8 ten minste twee keer per week drie kwartier bewegingsonderwijs krijgen. In het speciaal basisonderwijs is de norm drie keer drie kwartier per week. Is er een vakleraar, dan besteedt de school doorgaans meer tijd aan bewegingsonderwijs dan wanneer de groepsleerkracht het vak verzorgt. In de randstad beschikt 64 procent van de basisscholen over een vakleraar, tegenover een kwart in de rest van het land. De kleinere scholen hebben in de regel geen vakleerkracht.

Opbrengst

Wat weten we over de effecten van het bewegingsonderwijs op de basisschool? Om te beginnen: worden de kerndoelen gerealiseerd?

In 1997 inventariseerde het Cito in het kader van het project Periodieke Peiling van het Onderwijs (PPON) het bewegingsonderwijsaanbod in het basisonderwijs. In de hogere leerjaren bleken de leerlingen twee keer per week bewegingsonderwijs te krijgen, met een gemiddelde duur van 40 tot 45 minuten per les. De helft van de onderzochte scholen beschikte over een vakleraar die in ten minste de groepen 6, 7 en/of 8 het onderwijs (mede) verzorgt. De lessen werden voor ongeveer 90% van de lestijd in binnenaccommodaties gegeven. In de hogere jaargroepen bleek sprake van een brede dekking van de kerndoelen voor de bewegingstechnische

vaardigheden in de domeinen gymnastiek, atletiek en spel; voor het domein bewegen op muziek was het aanbod minimaal. Op ongeveer tweederde van de scholen maakte zwemonderwijs deel uit van het onderwijsaanbod, in de meeste gevallen in de groepen 5 en 6.

PPON is voornemens in 2006 opnieuw een peilingsonderzoek Bewegingsonderwijs uit te voeren.

Over de vraag of het bewegingsonderwijs tot meer sportdeelname buiten de school leidt, zijn geen gegevens bekend. (Overigens is het niet eenvoudig om de invloed van het onderwijs op dit punt te isoleren van andere factoren; dit vraagt om kwalitatief en longitudinaal onderzoek.)

In de onderzoeksliteratuur zijn aanwijzingen dat sport en bewegen op school bijdraagt aan het realiseren van overige onderwijsdoelstellingen en aan het terugdringen van schooluitval en schoolverzuim.²²

Voortgezet onderwijs

Ook voor het voortgezet onderwijs zijn voor lichamelijke opvoeding sinds ruim tien jaar kerndoelen (basisvorming) en eindtermen (vmbo, havo, vwo) van kracht.²³

Het vmbo en het havo/vwo kennen verplichte minimumlessentabellen: de leerlingen krijgen over alle leerjaren tezamen in vmbo 400, in havo 440 en in vwo 480 lessen van 50 minuten.

(Voor leerlingen die leerwerktrajecten in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo volgen, vervalt de verplichting vanaf het derde leerjaar.)

Er ligt een voorstel tot wijziging van de Wet op het Voortgezet Onderwijs per 1 augustus 2007: bij aanneming vervallen de huidige verplichte lessentabellen.

Basisvorming

Kerndoelen

Ook de eerste versie van de kerndoelen voor de basisvorming dateert van 1993 en ook deze is in 1998 iets bijgesteld. De algemene vakdoelstelling luidt als volgt: Het onderwijs in lichamelijke opvoeding is erop gericht dat de leerlingen:

1. vaardigheid, kennis en een positieve attitude verwerven om belangrijke bewegingsproblemen in bewegingssituaties zelfstandig (samen) op te lossen;
2. (samen) eenvoudige regelende taken in bewegingssituaties kunnen vervullen;
3. plezier beleven aan het deelnemen aan verschillende bewegingssituaties;

²² Bijv. Sallis et al., 1999; Biddle et al., 1998; Brettschneider & Klimek, 1998; Whitehead & Corbin, 1997.

²³ www.minocw.nl.

4. een bevredigende persoonlijke keuze kunnen maken en realiseren met betrekking tot bewegen (en/of het leiding geven daaraan) in de vrije tijd;
5. kritisch kunnen omgaan met maatschappelijke (ethische) aspecten van bewegen in beroeps- en vrijetijdssituaties;
6. vaardigheden en kennis op het terrein van de lichamelijke opvoeding verwerven met het oog op beslissingen over vervolgopleidingen, de latere beroepsuitoefening en maatschappelijk functioneren, met inbegrip van vrijetijdsbesteding.

Een en ander is nader gespecificeerd in achttien kerndoelen, verdeeld over vijf domeinen: spel, turnen, bewegen op muziek, atletiek en zelfverdediging.

Na de evaluatie van de basisvorming in 1999²⁴ is besloten om de gedetailleerdheid in voorschriften vanuit de overheid meer los te laten. De kerndoelen Bewegen en sport zullen per augustus 2006 worden teruggebracht tot zes globale doelen, waarin het gaat om een brede oriëntatie op verschillende soorten bewegingsactiviteiten. Daarnaast zijn er specifieke kerndoelen opgenomen voor het gebied samenwerking en voor de relatie met gezondheid.

Om de kwaliteit van het onderwijs in Bewegen en sport te waarborgen, ontwikkelt de KVLO momenteel in samenwerking met de SLO een basisdocument voor de vernieuwde onderbouw. (Het is van belang dat de ontwikkelaars zich rekenschap geven van de doelen van de alliantie.)

Opbrengst

Hoe heeft de introductie van kerndoelen uitgepakt? De Inspectie van het Onderwijs was in haar evaluatierapport bepaald niet ontevreden: ‘De basisvorming heeft een positieve impuls gegeven aan het vak lichamelijke opvoeding. Het totaal van het aanbod kerndoelen is echter op veel scholen nog niet ingevoerd. De lessen zijn op de bekende taken, pedagogisch handelen en klassenmanagement van voldoende kwaliteit. De nieuwe taken, zoals ‘actief leren’, ontwikkelen zich positief. De vaksecties zijn actief bezig met de ontwikkeling van het vak. Zij registreren en evalueren de leerlingprestaties nog onvoldoende. Het vak lichamelijke opvoeding is goed op weg naar een kwalitatief verantwoorde invoering van de basisvorming’.²⁵

²⁴ Inspectie van het Onderwijs, 1999.

²⁵ Ibid. (vakkaart).

vmbo*Eindtermen*

Het in 1999 vastgestelde examenprogramma lichamelijke opvoeding in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs 'omsluit' het programma van de basisvorming. Er is op onderdelen sprake van verbreding of verdieping. Aanvullend is het onderdeel 'Sportoriëntatie en sportkeuze'. Doelstelling hiervan is dat de leerling: (1) verschillende mogelijkheden voor deelname aan sport en beweging in de omgeving kan noemen en de belangrijkste kenmerken van dit aanbod kan beschrijven, (2) kenmerken van het aanbod van sport en bewegen in verband kan brengen met de persoonlijke wensen, motieven en mogelijkheden om deel te nemen, (3) op basis van inzicht in eigen wensen, motieven en mogelijkheden een gemotiveerde keuze kan maken voor twee door de school aangeboden keuzeactiviteiten op het terrein van sport en bewegen en (4) kan reflecteren op eigen ervaringen op het terrein van sport en bewegen en op basis daarvan de eigen keuze kan verbreden en/of verdiepen.

Onderzoek

TNO heeft recentelijk een 'nulmeting' gehouden op de 475 vmbo-scholen (150 respondenten) met een beroeps- en kadergerichte leerweg²⁶. Deze had tot doel de sport- en bewegingsactiviteiten op en rond het vmbo in kaart te brengen en inzicht te krijgen in het beleid van de scholen om sporten en bewegen onder de leerlingen te bevorderen.

Het blijkt dat de ontwikkeling van het verplichte programma-onderdeel sportoriëntatie en -keuze ertoe heeft geleid dat er in toenemende mate toenadering wordt gezocht tot allerlei aanbieders van sport en bewegingsactiviteiten buiten de school. Zo'n 70% van de scholen biedt de leerlingen ook daadwerkelijk de mogelijkheid om deel te nemen aan keuzetrajecten. In de meeste gevallen (60%) bepaalt het docententeam welke keuzemogelijkheden aangeboden worden.

Op 45% van de scholen wordt de leerlingen, naast de reguliere LO-lessen om, de mogelijkheid geboden om tijdens tussenuren en/of na schooltijd gebruik te maken van sport- en spelfaciliteiten op school. Op ruim 90% van die scholen wordt daar ook daadwerkelijk gebruik van gemaakt.

Ruim de helft van de scholen waar leerlingen niet in de vrije uren kunnen sporten, geeft aan dat er een restrictie geldt vanwege een tekort aan begeleiders.

Op sommige scholen (18%) zijn er specifieke sportstimuleringsprojecten (b.v. Fit & Fun, WhoZnext). De bekendheid van die projecten is op de doorsnee-school niet groot.

Ruim de helft van de respondenten geeft aan meer dan twee keer per jaar buiten de lessen om sport- en bewegingsactiviteiten te organiseren, een vijfde twee keer, een vijfde één keer.

²⁶ Stege et al., 2004.

Ruim driekwart van de respondenten geeft aan dat er binnen een straal van drie kilometer voldoende faciliteiten en mogelijkheden zijn om lichamelijk actief te zijn. Minder dan de helft vindt dat de jongeren uit een aantrekkelijk aanbod van beweegactiviteiten kunnen kiezen en slechts een derde is van oordeel dat de gemeente de taak op zich neemt om voldoende voor de jongeren te organiseren op het gebied van bewegen en gezondheid. Het lijkt er dus op dat het aanbod buiten de lessen om voor vmbo-leerlingen niet optimaal is en dat er op dit moment te weinig wordt ingesprongen op de wensen van de leerlingen.

Volgens een kwart van de respondenten vormt de motivatie van de leerlingen om deel te nemen aan de gymles een probleem. Het gaat dan niet om individuen alleen, maar juist het groepsgedrag bepaalt in belangrijke mate de motivatie voor het actief volgen van de beweegactiviteiten op de school. Dit probleem speelt een grote rol bij de groeiende bewegingsarmoede onder de jeugd. De activiteiten die met de leerlingen gedaan worden moeten in een vorm worden gegoten die hen aanspreekt. Andere problemen: de accommodatie (te weinig faciliteiten, aan vervanging toe, voldoet niet aan de wensen van de leerlingen) en de bijbaantjes van leerlingen.

Praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs, dat voor de meeste leerlingen doorloopt tot het achttiende jaar, kent geen richtlijnen voor de hoeveelheid aan bewegingsonderwijs te besteden onderwijstijd. De SLO adviseert de volgende urentabel te hanteren: drie lestijden van 50 minuten in de eerste drie klassen en twee van 50 minuten in de vervolklassen als minimaal basispakket. Daaromheen zou ruimte moeten zijn voor 'extra activiteiten' (zorgactiviteiten voor zwakkere leerlingen, delen van externe sportoriëntatie- en -keuzeactiviteiten, schoolsportactiviteiten en een fitnessprogramma).²⁷

Het aanbod op de scholen blijkt sterk te verschillen. De Taakgroep Vernieuwing Basisvorming heeft zich de vraag gesteld of de voor de nieuwe onderbouw ontwikkelde kerndoelen ook voor het praktijkonderwijs moeten gelden. De werkgroep 'Aangepaste basisvorming praktijkonderwijs in de steigers' is van oordeel dat ze bruikbaar zijn als kader en inspiratiebron.²⁸

LO2 in vmbo

Op dit moment experimenteren 21 vmbo-pilotscholen met het aanbieden van LO2.²⁹ Deze scholen vormen een netwerk dat door de SLO en KVLO wordt ondersteund. Er is bij nog minstens dertig scholen grote belangstelling om LO2 te gaan aanbieden.

²⁷ Brouwer, 2004.

²⁸ zie www.vernieuwingbasisvorming.nl.

²⁹ Mooij & Zonnenberg, 2003.

De evaluatie van de pilots moet uitwijzen of LO2 een vaste plaats krijgt in het vmbo. Het oordeel van relevante maatschappelijke instanties en de sportbonden is daarbij meebepalend.

SDV

Het programma Sport, Dienstverlening en Veiligheid is bestemd voor de Kader Beroeps Gericht Leerweg (KBL) en de Basis, Beroepsgerichte Leerweg (BBL) van het vmbo. Het is een intersectoraal programma met een omvang van ruim 400 uur. Het betreft een pilotproject met acht projectscholen en 26 volgscholen, dat in 2006 wordt afgerond.³⁰

havo/vwo

Eindtermen

Het examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de tweede fase van havo en vwo werd in 1998 vastgesteld. Er zijn negen algemene doelstellingen: (1) zelfstandig, actief, reflectief en kritisch deelnemen aan de bewegingscultuur, (2) bewegend en regelend (in leidinggevende rollen) deelnemen aan uiteenlopende bewegingssituaties, (3) (bewegende of regelende) deelname aan bewegingssituaties afstemmen op de mogelijkheden, wensen en kenmerken van anderen, (4) belangrijke aspecten van uiteenlopende bewegingssituaties onderkennen en hanteren, (5) waarden en normen in bewegingssituaties onderkennen en hanteren, (6) zelfstandig en actief leren, zowel individueel als in (kleine) groepen, (7) plezier beleven aan het deelnemen aan verschillende bewegingssituaties, (8) informatie inwinnen over vervolgopleidingen en beroepen c.q. vrijwilligerswerk waarin sport en bewegen een rol spelen en (9) nagaan in hoeverre hij capaciteiten en interesses heeft op het gebied van studiehouding en vaardigheden bezit die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor vervolgopleidingen en beroepen c.q. vrijwilligerswerk waarin sport en bewegen een rol spelen.

Het, in vergelijking met het basisvormingsprogramma, wat zwaardere accent op het zelfstandig organiseren van bewegingssituaties en het reflecteren over sport en bewegen, vertaalt zich in de afwijkende domeinenkeuze (met in totaal vijftien eindtermen): 'Bewegen', 'Bewegen en regelen', 'Bewegen en gezondheid' en 'Bewegen en samenleving'.

De essentie is in alle schooltypen, dat de leerlingen een meervoudige deelnamebekwaamheid moeten ontwikkelen. Ze moeten op meerdere wijzen en in meerdere rollen leren deelnemen aan bewegingssituaties: dat vraagt erom dat ze leren bewegen, dat ze leren samen te bewegen en dat ze leren óver bewegen.

Ook voor havo en vwo zullen (per augustus 2007) in meer globale termen vervatte examenprogramma's van kracht worden; het aantal eindtermen wordt teruggebracht naar resp. 16 en 19.

³⁰ Zie ook www.vmbo-sdv.nl.

Keuze-examenvak LO2

Sinds 1999 hebben de leerlingen in de tweede fase van havo en vwo de mogelijkheid om, naast de reguliere lessen lichamelijke opvoeding, in het vrije deel van het programma het keuze-examenvak LO2 te kiezen. Het vak moet doorstroomrelevantie hebben voor een aantal vervolgopleidingen. Het havo-programma richt zich daarom sterk op het kiezen, arrangeren en begeleiden van bewegingssituaties door de leerlingen. In het vwo-programma, dat van nut moet zijn voor een eventueel universitair vervolg, ligt het accent wat meer op de theorie. De normatieve studielast van LO2 is resp. 240 (havo) en 280 (vwo) uur; per augustus 2007 volgt naar verwachting een uitbreiding naar resp. 320 en 440 uur. Er zijn naar schatting ca. 70 scholen die LO2 aanbieden.³¹ Het lectoraat 'Bewegen en gedragsbeïnvloeding' van de Christelijke Hogeschool Windesheim doet momenteel onderzoek naar de kwaliteit van het vak en naar de argumenten op basis waarvan scholen het (niet) aanbieden.³²

Middelbaar beroepsonderwijs (Bve)

Sinds de grote herstructurerings- en vernieuwingsoperatie in het middelbaar beroepsonderwijs van 1990 (SVM-operatie) gelden daar geen verplichte of minimumlessentabellen meer voor lichamelijke opvoeding. Ook in de nieuwe kwalificatiestructuur voor de bve-sector is niet voorzien in de verplichting lichamelijke opvoeding (of: sport en bewegen) op te nemen. Alleen daar waar bewegingscompetenties deel uitmaken van het beroepsprofiel wordt in het curriculum plaats ingeruimd voor bewegen.³³

Het aantal beroepsopleidingen op het terrein van sport en bewegen is de afgelopen periode sterk toegenomen: ongeveer dertig roc's bieden inmiddels een dergelijke opleidingsmogelijkheid aan.

Er zijn betreffende de omvang van het huidige aanbod van sport en bewegen (buiten de beroepsopleidingen op het terrein van sport en bewegen) in de bve-sector geen representatieve gegevens beschikbaar. Waar nog sprake is van lessen bewegingsonderwijs, wordt dit gewoonlijk alleen in het eerste jaar en dan ook nog afhankelijk van de studierichting gegeven.

Inmiddels lijkt zich in het middelbaar beroepsonderwijs een lichte kentering voor te doen; er komt op sommige ROC's wat meer aandacht voor sport en bewegen.

³¹ Klein Lankhorst, 2005.

³² Ten Brinke, 2005.

³³ Zie Boetes & Brouwer, 2005.

Onderzoek

Het W.J.H. Mulier Instituut heeft in 2004 onderzoek gedaan onder BOL-leerlingen op instellingen die nog wel lichamelijke opvoeding (sport en bewegen) aanbieden.³⁴

De sportparticipatie blijkt op deze 'sportvriendelijke' ROC's niet significant af te wijken van het landelijke gemiddelde voor jongeren van 16 t/m 21 jaar. De sportvereniging met afstand het populairste verband waarin wordt gesport, maar ook fitness (conditie en kracht) is populair. Naarmate de leerlingen ouder zijn, gaan ze meer bij een commerciële sportaanbieder sporten. Gezondheid, sociale contacten (in een team sporten) en gezelligheid zijn de meest genoemde motieven om te sporten.

Eén op de vijf BOL-leerlingen is gestopt met sporten; de grootste uitval doet zich op 15- en 16-jarige leeftijd voor. De meest genoemde oorzaken: te weinig tijd, studie, werk, andere vrijetijdsbesteding.

De leerlingen zeggen meer te zullen gaan sporten als ze een kortingspas krijgen, als de openingstijden ruimer zijn, als er in de buurt meer mogelijkheden om te sporten zijn, als het sportaanbod op school groter en vooral aantrekkelijker en als ze studiepunten voor zouden krijgen. Ze sporten het liefst op doordeweekse avonden. Wat het schoolaanbod betreft, hebben de leerlingen de volgende wensen: meer lessen, sportdagen, sporttoernooien, sportclinics, introductielessen, fitheidstests en schoolcompetities.

De onderzoekers bevelen de instellingen aan samenwerking met andere partijen te zoeken: biedt samen met de verenigingen introductielessen en clinics aan, organiseer samen met andere scholen schoolcompetities en biedt samen met fitnesscentra fitnessactiviteiten aan.

Profileren met sport en bewegen

We zien de laatste jaren in toenemende mate dat (vooral) scholen voor voortgezet onderwijs zich gaan profileren met programma's en faciliteiten op het terrein van de sport. Er zijn scholen met zgn. sportklassen, scholen kunnen zich laten registreren als 'sportactieve scholen' en er zijn scholen met speciale voorzieningen voor topsportende leerlingen, de zgn. LOOT-scholen.

Sportklassen

Sinds een paar jaren bestaan er in het voortgezet onderwijs scholen zgn. sportklassen.³⁵ Hiervan zijn er naar schatting inmiddels zo'n vijftig.

Zestien van deze scholen maken deel uit van het netwerk Sport Accent Scholen Nederland³⁶. Zij hebben zich verplicht volgens een gezamenlijk ontwikkeld

³⁴ Hoyng et al., 2004.

³⁵ Zie bijv. Radstake, 2004.

³⁶ www.kvlo.nl.

onderwijsconcept te werken. Het staat model voor de wijze waarop ook de overige scholen hun sportklassen inrichten.

De Sport Accent-brugklassers krijgen ten minste vijf uur sport en lichamelijke opvoeding per week. Daarnaast besteden ook andere vakken aandacht aan sport en bewegen. De leerlingen krijgen bovendien instructie in vaardigheden als samenwerken en leidinggeven. Ze nemen deel aan clinics, wedstrijden en toernooien en er is aandacht voor de relatie tussen sportbeoefening en gezond leven.

Bij bevordering naar het tweede jaar kunnen de leerlingen opnieuw kiezen voor een Sport Accent Klas. Het programma bouwt voort op dat van het eerste jaar en biedt verbreding en verdieping. In de jaren erop verzorgt de school, naast het reguliere aantal lessen lichamelijke opvoeding, een uitgebreid programma van sportieve activiteiten, zoals clinics, toernooien, bijzondere sporten en sportexcursies.

In de bovenbouw van havo en vwo (en straks ook vmbo) kunnen de leerlingen kiezen voor het examenvak Lichamelijke Opvoeding 2 (LO 2). Voor de vmbo-leerlingen is er in de bovenbouw de nieuwe studierichting Sport, Dienstverlening en Veiligheid (SDV).

Sportactieve scholen

Van nog wat recenter datum is het fenomeen ‘sportactieve school’.³⁷ Om voor certificering als sportactieve school in aanmerking te komen, moet een school aan een aantal criteria voldoen. Onderwijskundige criteria zijn bijvoorbeeld: regelingen hebben om talentvolle leerlingen te faciliteren voor de combinatie school en sport; sportklassen, sportspecialisaties (sport, dienstverlening en veiligheid in het vmbo) en LO-2 bieden. Voorts moet de school binnen het gemeenschappelijke programma naast de reguliere lessen activiteiten zoals schoolspordagen, sportoriëntatie- en -keuzelessen, sportkaderopleidingen, clinics, mrt en sportkampen aanbieden. De school moet interscolaire toernooien en instuifmiddagen organiseren en deelnemen aan KVLO-schoolsporttoernooien. Verder wegen activiteiten mee als: samenwerking met sportverenigingen, de gemeente en de buurt op het gebied van sportactiviteiten en/of faciliteiten en accommodaties, samenwerking op het gebied van uitwisseling van technisch kader, samenwerking met andere sportaanbieders, (jeugd)kaderopleidingen binnen LO1, LO2 en/of SDV, nationaal trainingscentrum of Olympisch steunpunt zijn, maatschappelijke stages in de sport in LO2, participatie van leerlingen en ouders, samenwerking met sportverenigingen, multiculturele programma’s bewegen en sport, programma voor minder actieve leerlingen, fair-play campagnes, sponsorlopen, participatie aan WhoZnext, FLASH, Hart voor Sport, e.a.

In het schooljaar 2004/2005 zijn dertien scholen voor voortgezet onderwijs gecertificeerd; er liggen dertien aanvragen uit het primair onderwijs en drie uit het voortgezet onderwijs.

³⁷ www.kvlo.nl.

In het schooljaar 2005/2006 en daarna wordt een flinke impuls gegeven aan het aantal scholen dat het certificaat 'sportactieve school' krijgt. Er wordt gestreefd naar 50 tot 100 sportactieve scholen in het primair onderwijs en naar 50 tot 75 in het voortgezet onderwijs in het schooljaar 2007/2008.

LOOT-scholen

LOOT-scholen zijn scholen voor voortgezet onderwijs met een aangepast programma (sportplan), dat de combinatie studie en topsport mogelijk maakt.³⁸ Zij bieden hun topsportende leerlingen de volgende faciliteiten: een flexibel lesrooster dat ruimte laat voor trainingen en wedstrijden, zonodig (gedeeltelijke) vrijstelling van bepaalde vakken, zonodig uitstel of vermindering van huiswerk, voorzieningen om achterstanden weg te werken, aparte studieruimtes, uitstel of aanpassing van de afname van repetities of schoolonderzoeken, een over twee jaar gespreid examen (voor de absolute topsporter), begeleiding door een studie- en sportcoördinator en bemiddeling bij gebruik van sportaccommodaties.

Ons land telt momenteel vijftien LOOT-scholen.

3.2 De gewenste situatie

Wat is de gewenste situatie in 2010?

1. In 2010 heeft 90% van de scholen voor alle leerlingen een dagelijks aanbod van sport en bewegen: bewegingsonderwijs, sport en bewegen rondom de school (schoolsport), sportoriëntatie / aanbod vanuit de (georganiseerde) sport, aanbod voor leerlingen met een stagnerende ontwikkeling (motorische remedial teaching).
2. Dit aanbod draagt bij aan het realiseren van de doelstelling(en): levenslang sporten en bewegen (en andere doelstellingen).
3. Bijna alle leerlingen nemen maken daadwerkelijk iedere dag van het aanbod van sport- en bewegingsactiviteiten op en rond school gebruik. Het aanbod is afgestemd op de wensen, behoeften en mogelijkheden en op de leefwereld en leefstijl van alle kinderen en jongeren, incl. getalenteerden, minder bewegingsbegaafden, minder gemotiveerden, kinderen met motorische achterstanden en/of beperkingen, allochtone kinderen en jongeren, e.a.
4. Er is een soepele overgang van het sport- en beweegaanbod van de school naar dat van buitenschoolse sportaanbieders in de gemeente en de regio. In het primair zowel als in het voortgezet onderwijs sluiten de lessen lichamelijke opvoeding en

³⁸ www.lootschool.nl.

de trainingen op de sportvereniging en de bewegingsactiviteiten elders op elkaar aan: er zijn doorlopende leerlijnen ontwikkeld.

5. In het middelbaar beroepsonderwijs wordt veel aandacht besteed aan sport en bewegen.

6. Het aantal LOOT-scholen wordt met vijf uitgebreid, rekening houdend met de landelijke dekkingsgraad. Het LOOT-systeem wordt ook uitgebreid naar de Bve-sector en wordt daar uitgevoerd door de onderwijssector zelf. Zo is op een aantal plaatsen in het land een sluitende keten in de topsportopleiding gecreëerd: zgn. centra voor topsport en onderwijs, waar voor talenten optimale condities zijn voor de combinatie topsportbeoefening en flexibel onderwijs.

Talentvolle sporters van 12 tot 15 jaar die liever naar een school in de directe woon- en leefomgeving gaan dan naar een verdergelegen LOOT-school, kunnen gebruik van een nog op te zetten aanvullend netwerk van specifieke sportactieve scholen met faciliteiten voor topsportende leerlingen.³⁹

3.3 Kennislacunes

Zijn er kennislacunes die realisatie van de gewenste situatie in de weg staan?

1. Doelstelling is te komen tot een dagelijks aanbod van sport en bewegen op ten minste 90% van de scholen. We weten niet veel van (de kenmerken van) het huidige aanbod van sport en bewegen buiten de lessen om en over factoren die van invloed zijn op de omvang van dat aanbod. Ook is niet bekend in welke mate de leerlingen er op dit moment aan deelnemen.

2. We weten niet wat de ‘opbrengst’ van het sport- en beweegaanbod van de school is: in welke mate worden de kerndoelen en eindtermen gerealiseerd, wat is de bijdrage van het schoolaanbod aan het realiseren van de diverse beweegnormen (Nederlandse Norm Gezond Bewegen, Fitnorm, Combinorm, kwalitatieve beweegnorm), leidt sport en bewegen op school tot meer sport en bewegen in de vrije tijd (gedurende de schoolperiode én later), draagt sport en bewegen op school bij aan het voorkomen van obesitas onder kinderen en jongeren, draagt sport en bewegen op school bij aan het realiseren van overige onderwijsdoelstellingen, draagt sport en bewegen bij aan het beperken van drop-out en schoolverzuim?

³⁹ Een voorbeeld van een geslaagde opzet van een dergelijk netwerk is die van de Gelderse Sport Federatie. Die heeft succesvol geëxperimenteerd met een model waarbij naast de twee LOOT-scholen zes ‘satellietscholen’ zijn aangewezen. De combinatie onderwijs-topsport in de directe woonomgeving van talentvolle sporters is daardoor mogelijk gemaakt.

3. Wat we wel met zekerheid weten, is dat niet alle kinderen en jongeren in voldoende mate aan de sport- en bewegingsactiviteiten in schoolverband (anders dan die in het kader van de verplichte lessen lichamelijke opvoeding) zowel als daarbuiten deelnemen. Er is in de loop van de voortgezet-onderwijsleeftijd sprake van aanzienlijke uitval. Ook is er, met name in het vmbo, motivatieproblematiek. Het lijkt erop dat (met name) het aanbod buiten de lessen om voor vmbo-leerlingen niet optimaal is en dat er te weinig wordt afgestemd op de leef- en belevingswereld van de scholieren.

Dat roept de vraag op naar de behoeften, interesses, motieven en verwachtingen van kinderen en jongeren, als het gaat om sport en bewegen. Wat zijn de belangrijkste oorzaken van de uitval? Wat zijn individuele verhinderingsfactoren bij leerlingen om deel te nemen aan het aanbod?

We hebben redelijk wat kennis over de omvang, de determinanten en motieven van sportdeelname en -uitval⁴⁰, maar veel te weinig over de achtergronden ervan⁴¹. Dit geldt vooral voor de relatie tussen omgevingsdeterminanten en individuele determinanten. Er is behoefte aan kennis over de relatie tussen de (gepercipieerde) kwaliteit van de leefomgeving en de omvang en de aard van het sportgedrag. We weten niet goed hoe beslissingsprocessen (stoppen met sporten, overstappen naar een andere sport) plaatsvinden en hoe deze zijn gerelateerd aan belangrijke ‘overgangsmomenten’ in de levensloop. We weten weinig van hoe jonge mensen nieuwe trends ontwikkelen. We weten ook niet goed in welk opzicht de huidige sport is gerelateerd aan (of ophoudt gerelateerd te zijn aan) de belevingswereld van jongeren, welke sporten of wijzen van sportbeoefening aansluiten bij hun behoefte aan uitdaging en wat het effect is van de groeiende normatieve benadering van sport als iets wat goed voor je is en wat je ‘moet’ doen.

Kortom, er is behoefte aan gericht onderzoek naar de factoren die het individuele beweeggedrag bepalen en naar effectieve methoden om die te beïnvloeden⁴².

4. Het (extra-curriculaire) aanbod van de school en dat van de sport sluiten momenteel niet op elkaar aan. Dat stimuleert met name de minder

⁴⁰ Motieven voor sportdeelname zijn: fit blijven, afvallen, spanning, uitdaging, presteren, ontspanning, e.a. Redenen om te stoppen met sporten zijn: minder vrije tijd, steeds meer substituten voor sport als vrijetijdsbesteding (andere bezigheden), te duur, onvoldoende bij de wensen aansluitende voorzieningen in de buurt, verplichtende karakter sportvereniging, geen interesse meer, onvoldoende vertrouwen (meer) in eigen kunnen, e.a. Zie bijv. De Vries et al., 2005.

⁴¹ Zie bijlage 3. Zie ook Fishbein & Ajzen, 1975; Prochaska et al., 1992; Brug, 2003.

⁴² Het ligt voor de hand daarbij aan te sluiten bij wat er bekend is over factoren die het gedrag van mensen op andere terreinen beïnvloeden. De onderzoeksliteratuur steunt in meerderheid op twee verklaringsmodellen: de Theory of Planned Behavior (b.v. Fishbein & Ajzen, 1975) het Transtheoretisch Model (b.v. Prochaska, Diclemente & Norcross, 1992).

bewegingsactieve jongeren niet om buiten de kaders van de school en na hun schoolgaande periode te blijven bewegen.

Speciale aandacht behoeft de ontwikkeling van aanbod voor leerlingen die achterblijven in hun motorische ontwikkeling en leerlingen met (dreigend) overgewicht.

5. In het middelbaar beroepsonderwijs is het sport- en beweegaanbod gedurende de afgelopen periode sterk gereduceerd. We constateren bovendien dat veel leerlingen uit die sector bewegen en sporten ook in hun vrije tijd niet meer als vanzelfsprekend zien. Wat moet er gebeuren om breed in het middelbaar beroepsonderwijs (weer) een aantrekkelijk aanbod van sport en bewegen te krijgen?

4. Voldoende en deskundig kader

Het spreekt voor zich dat het aanbod moet worden verzorgd en begeleid door daartoe gekwalificeerde professionals en eventuele anderen. Het gaat hierbij zowel om onderwijsgeevenden als om personeel dat verbonden is aan organisaties buiten de school. W

elke competenties moeten zij hebben? En zijn de benodigde personen, ook op termijn, in toereikende mate beschikbaar?

In dit hoofdstuk starten we met een korte schets van de huidige situatie (§ 4.1).

Vervolgens formuleren we in hoofdlijnen de, met het oog op de alliantiedoelstelling, wenselijk geachte situatie (§ 4.2). Tenslotte gaan we na over welke kennis nodig is om te kunnen bewerkstelligen dat er voor het verzorgen en begeleiden van het dagelijks aanbod van sport en bewegen voldoende en deskundig kader beschikbaar is (§ 4.3).

4.1 De huidige situatie

Onderwijsgeevenden

Onderwijsgeevenden worden opgeleid in het hoger beroepsonderwijs.

Afgestudeerden van lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding zijn bevoegd om in het primair, het voortgezet en het middelbaar beroepsonderwijs lichamelijke opvoeding te geven.

Groepsleerkrachten die voor 1 augustus 2004 aan een Pabo zijn afgestudeerd, zijn bevoegd om in alle groepen van het primair onderwijs bewegingsonderwijs te verzorgen. Voor de leraren die vanaf 1 augustus 2004 afstuderen, is deze bevoegdheid beperkt tot de groepen 1 en 2; zij kunnen na het afronden van de post-hbo leergang 'Vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via Pabo' de bevoegdheid voor de groepen 3 tot en met 8 verkrijgen.

In het speciaal basisonderwijs is de inzet van een vakleerkracht of vakspecialist niet verplicht.

Vakleerkrachten in het primair onderwijs

Er zijn meerdere argumenten om de lessen lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs te laten verzorgen door een vakleerkracht (of vakspecialist): met een vakleerkracht verhoog je de kwaliteit van de lessen (en vergroot je de kans dat kinderen ook later lichamelijke actief blijven); de vakleerkracht bewegingsonderwijs is de ideale persoon om beweegmanagement vorm te geven en de aansluiting tussen onderwijs en sport duurzaam te verbeteren; de vakleerkracht bewegingsonderwijs kan met zijn sportmedische achtergrond in samenwerking met ouders en GGD vorm geven aan gezond bewegen en bestrijding van overgewicht bij kinderen. Dat is ook de reden waarom de bevoegdheidsregeling op dit punt is aangepast.

Toch neemt het aantal vakleerkrachten in het basisonderwijs nauwelijks toe.

Volgens gegevens van de Inspectie van het Onderwijs heeft 40% van de scholen

een vakleerkracht lichamelijke opvoeding; deze geeft over het algemeen per school maar een deel van de lessen (in hoofdzaak aan de groepen 7 en 8).⁴³

Schoolleiders hebben mogelijk onvoldoende geanticipeerd op het feit dat er momenteel groepsleerkrachten van de Pabo's komen, die niet bevoegd zijn om bewegingsonderwijs aan de groepen 3 tot en met 8 te geven. Daar komt bij dat het deelnemen aan de post hbo-leergang bewegen veelal door de leerkrachten zelf betaald moet worden en dat vormt voor veel starters een probleem. Ten slotte: de invoering van lumpsumfinanciering en de veranderende gewichtenregeling is voor veel scholen aanleiding een pas op de plaats te maken met nieuw beleid en (nog) niet in vakleerkrachten bewegingsonderwijs te investeren.

Om scholen te stimuleren tot het aanstellen van vakleerkrachten wordt momenteel een frictieregeling ontworpen, die scholen in staat stelt om de formatie van een vakspecialist in te laten dalen in de reguliere formatie.⁴⁴

Duale aanstelling

De rol van de vakleerkracht binnen het bewegingsonderwijs in het primair onderwijs is aan het veranderen. Hij wordt steeds vaker ingezet bij bewegmanagement binnen de BOS-driehoek, de brede school of de breedtesportimpuls en kan zo bruggen slaan tussen buitenschools en binnenschools sporten.

In de praktijk blijkt dat daar waar het verzorgen van de lessen lichamelijke opvoeding en het geven en/of coördineren van sportinstructie in één persoon

⁴³ Inspectie van het Onderwijs, 2004.

⁴⁴ Naar het oordeel van de KVLO zouden ook de volgende maatregelen het aanstellen van vakleerkrachten kunnen bevorderen: (1) scholen krijgen bovenop de normale formatie een startpremie voor het aanstellen van vakleerkrachten bewegingsonderwijs; zo'n, in bijvoorbeeld drie jaar af te bouwen, startpremie biedt scholen de gelegenheid de formatie te ontdoen van de dubbele aanstelling voor een groep, (2) scholen die vakleerkracht aanstellen die ook voor bewegmanagement wordt ingezet, worden beloond door als gemeente of rijk na afbouw van de startpremie de structurele kosten voor bewegmanagement over te nemen; dit zou een forse stimulans betekenen voor het verbeteren van de aansluiting tussen binnenschools en buitenschools sporten, (3) de postinitiële hbo-leergang voor geïnteresseerde groepsleerkrachten wordt bekostigd; (4) scholen die een extra bijdrage leveren en ook extra investeren om hun leerlingen aan de beweegnorm (of aan andere, nader te bepalen criteria op het terrein van sport en bewegen) te laten voldoen, worden beloond.

samengaan (en er dus sprake is van een dubbele of duale taakstelling en vaak ook een duale aanstelling)⁴⁵ de samenwerking tussen de sport- en de onderwijssector doorgaans veel gemakkelijker en beter tot stand komt.

Om deze verandering van de rol van de vakleerkracht succesvol en duurzaam te laten zijn, moet aan een aantal voorwaarden zijn voldaan: de onderwijskundige inhoud en de taken moeten helder en duidelijk omschreven zijn op basis van leerplankundige overwegingen; er moet een goede aansluiting zijn tussen het binnen- en het buitenschoolse aanbod; de pedagogisch-didactische aanpak moet adequaat zijn; aan de vanuit de onderwijskundige invalshoek geformuleerde inhoud van buitenschool en binnenschools leren, organiseren en coachen moet een taakomschrijving en taakbelasting worden gekoppeld; de rechtspositionele en arbeidsvoorwaardelijke kaders moeten worden beschreven; de benodigde structurele geldstromen en de verdeling van middelen moeten in kaart worden gebracht.

Er zijn op dit moment ten minste vijftien gemeenten waar op dit moment gewerkt wordt met of aan combinatiefuncties in sport, onderwijs en opvang. In deze pilotgemeenten wordt nagegaan hoe en onder welke condities (bevoegdheid, kwaliteit, aansprakelijkheid en financiering) de duale aanstelling brede navolging kan krijgen in de praktijk en onder welke randvoorwaarden zowel de school als de

⁴⁵ In Vlaanderen is op het gebied van sportstimulering, beweegmanagement en extra-curriculaire bewegingsactiviteiten sinds 1997 een vergelijkbare beweging aan de gang als in Nederland. Dit resulteerde in 2000 in een aantal door de minister van Onderwijs en de minister van Sport geïnitieerde projecten. Mogelijk loopt Vlaanderen zelfs voor, omdat men de sport- en de schoolsportkoepel onder één Centrale Raad heeft samengebracht met bestuurlijke vertegenwoordigers van beide domeinen. Deze ontwikkeling werd formeel bekrachtigd doordat het Vlaamse parlement in mei 2004 het decreet op de 'onderwijsgebonden sport' goedkeurde. Inhoudelijk gaat het om het stimuleren van de sportbeoefening op scholen en het slaan van een brug naar de lifetime-sportbeoefening. Aangrijpingspunt is het realiseren van een betere samenwerking tussen de school, de sportclub en de gemeentelijk sportdiensten. Vier jaar geleden werd het project 'Flexibele Opdracht leerkracht LO' (FOLLO) opgestart om deze lokale sportactoren met elkaar te verbinden middels één persoon. Een externe evaluatie vanuit de Vrije Universiteit van Brussel leverde een zo positief beeld op dat het project wordt uitgebreid en stevig verankerd. Dankzij het voornoemde decreet worden de activiteiten volledig opgenomen in het organieke kader van het nieuwe Vlaams Centrum voor Onderwijsgebonden Sport (VCOS) onder bestuurlijke verantwoording van de Centrale raad. Met andere woorden het project wordt nu structureel beleid vanuit de Ministeries van Onderwijs en van Vorming en Sport. Het VCOS vervangt op centraal niveau de Stichting Vlaamse Schoolsport die nog wel provinciaal opereert.

Dit heeft als gevolg dat aan een school benoemde leerkrachten met geld van de overheid voor een halve weektaak worden vrijgemaakt om de plaatselijke sportinfrastructuur te ondersteunen onder verantwoordelijkheid van een provinciale coördinator. Voorwaarde is dat de beoogde docenten schooloverstijgend willen werken en op basis van plaatselijke actieplannen of jaarprogramma's. Ze treden op als beweegmanager, maar kunnen ook zelf leiding geven aan activiteiten. De activiteiten zijn gericht op de schoolgaande jeugd in hun vrije tijd, maar als het geheel vanuit een school georganiseerd wordt is de inrichtende macht (het bestuur) van die school verantwoordelijk. De focus betreft zowel het stimuleren van niet-sportende jongeren tot sportieve activiteiten, als verhoogde participatie van reeds sportende jongeren (bijvoorbeeld in andere sporttakken).

sport kunnen profiteren. Bij een positieve uitkomst van dit onderzoek zal stevig worden ingezet op de duale aanstelling. Er wordt overigens tevens naar andere opties dan die van de duale aanstelling gekeken, in het primair zowel als in het voortgezet onderwijs.

Sportkader

Het huidige aanbod aan sportopleidingen is divers: voor een zelfde of vergelijkbare functie kunnen diverse opleidingstrajecten worden gevolgd. Sportopleidingen worden (op de kwalificatieniveaus 2, 3 en 4) verzorgd door ROC's. Daarnaast zijn er bondsopleidingen die door afzonderlijke sportbonden worden aangeboden. De reguliere OCW-opleidingen in het (v)mbo zijn de afgelopen jaren sterk uitgebreid. Naast de door VWS erkende opleidingen van landelijke sportorganisaties zijn enkele particuliere instellingen met een eigen sportopleidingsaanbod begonnen. De kwalificaties voor deze opleidingen moeten op korte termijn aansluiten bij de kwalificatiestructuur van de reguliere Bve-sector. De verwachting is dat steeds meer sportbonden hun opleidingen zullen onderbrengen bij ROC's.

Lobos

MBO-SB opleidingen leiden sinds 2002 in een speciaal opleidingstraject onderwijsassistenten op voor bewegingsonderwijstaken, de zogenaamde lobos'ers (lerarenondersteuners bewegingsonderwijs en sport). Deze kunnen, gelet op de uitbreiding van taken en activiteiten rond bewegen en sport op de basisschool, als ondersteuner van de vak- of groepsleerkracht worden aangesteld. De leraarondersteuner bewegingsonderwijs en sport is niet bevoegd en ook niet opgeleid om zelfstandig les te geven en voldoet ook niet aan de bekwaamheidseisen die het ministerie stelt. Als hij bewegingsonderwijs geeft, dan doet hij dat onder verantwoordelijkheid en – in verband met veiligheid en aansprakelijkheid – onder direct toezicht van een bevoegde groeps- of vakleerkracht. Werkt een lobos samen met de vakleerkracht, dan vormen zij tezamen het beweegteam van de school. Dit beweegteam zou de verantwoordelijkheid voor het beweegmanagement rond de school op zich kunnen nemen. Dit concept wordt krachtiger wanneer de leraarondersteuner in een combinatiefunctie wordt aangesteld en bijvoorbeeld als jeugdcoördinator voor een aantal verenigingen rond de school in dienst is bij de gemeente, een zelfstandige stichting of de betreffende sportverenigingen. Voor vakleerkrachten betekent deze ontwikkeling dat zij moeten leren samenwerken in een verband van divers opgeleide medewerkers, waarbij zij tevens de rol van de coach en opleider van nieuwe en zittende collega's vervullen.

Arbeidsmarktbehoefte

In het begin van de jaren negentig was nog sprake van een overschot op de arbeidsmarkt voor onderwijsgevenden. Toen duidelijk werd dat onder meer de vergrijzing binnen de zittende populatie tot krapte zou kunnen leiden, hebben de lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding de KVLO gevraagd een analyse te maken van de arbeidsmarktbehoefte voor leraren lichamelijke opvoeding. Het bleek dat in de komende jaren ook voor de lichamelijke opvoeding rekening moet worden gehouden met een verhoging van de vraag. Daarop is door de opleidingen gereageerd met het vergroten van de instroom.

De sportsector ontwikkelt zich in de richting van meer professionalisering. Er wordt dan ook een groei verwacht van het aantal banen in die sector⁴⁶. ROC's bieden sinds 2002 naast een opleiding op kwalificatieniveau 4 ook opleidingen Sport en bewegen op kwalificatieniveau 2 en 3. Het aantal leerlingen dat een sportopleiding volgt, is daardoor sterk gestegen.

Het IVA (Tilburg) en het Mulier Instituut ontwikkelen momenteel in opdracht van OVDB, NOC*NSF en WOS een arbeidsmarktmonitor. Deze brengt de vraag naar en het aanbod van personen met een opleiding Sport en Bewegen of bondsopleiding in beeld. Het onderzoek valt uiteen in een haalbaarheidsonderzoek en een eerste meting (nulmeting). De haalbaarheidsstudie is in april 2005 afgerond; een plan van aanpak voor de nulmeting maakt onderdeel uit van het eindrapport.⁴⁷ De monitor (het instrument) is naar verwachting in mei 2006 beschikbaar.

4.2 De gewenste situatie

Wat is de gewenste situatie in 2010?

1. Het aanbod wordt verzorgd en begeleid door daartoe gekwalificeerde professionals, onderwijsgevenden zowel als personeel dat verbonden is aan organisaties buiten de school.

Basisscholen werken met een 'beweegteam' werken⁴⁸. Zo'n team bestaat minimaal uit een hbo-opgeleide leraar bewegingsonderwijs (vakleerkracht of – specialist) en een mbo-opgeleide leraarondersteuner; het team kan verder zijn aangevuld met sportbuurtwerkers en trainers/coaches (en sporters) uit de georganiseerde sport. De taken van het team zijn: het verzorgen van bewegingsonderwijs en van schoolsport,

⁴⁶ CINOP, 2000; Toppen, 2005.

⁴⁷ Moors et al., 2005.

⁴⁸ Financiële en juridische aspecten kunnen knelpunten zijn bij de samenstelling van dergelijke beweegteams: wie financiert, wie is de werkgever, waar ligt de verantwoordelijkheid? De KVLO heeft hieromtrent inmiddels enkele modellen ontwikkeld.

het bieden van gerichte bewegingsondersteuning en het coördineren en verzorgen van de aansluiting bij de georganiseerde sport.

Ook in het voortgezet onderwijs zouden mbo-opgeleide leraarondersteuners ter versterking van de vaksectie lichamelijke opvoeding kunnen worden aangesteld. Ze functioneren als beheerder, toezichthouder en vraagbaak voor en begeleider van buitenroosteractiviteiten. Onder direct toezicht van de leraar lichamelijke opvoeding zouden ze tevens binnen het kader van het reguliere onderwijsprogramma kunnen assisteren.

Er wordt, in het primair onderwijs zowel als in het voortgezet onderwijs, gewerkt volgens de methode van bewegemanagement. De school is in de regel de uitvalsbasis.

2. De opleidingen voor leraar lichamelijke opvoeding leiden 'leerkrachten nieuwe stijl' op. Hun startcompetenties zijn afgestemd op het nieuwe sport- en beweegaanbod en op de samenwerking met de sport.

HBO- en MBO-opleidingen sport en bewegen werken nauw samen. Het realiseren van de aansluiting van het binnenschools op het buitenschools bewegen en sporten is een van de uitgangspunten.

De opleidingen en anderen (KVLO, NISB) hebben zorggedragen voor het bij- en nascholen van de 'zittende' professionals in het werkveld, onder meer via cursussen 'bewegemanagement'.

3. De benodigde professionals zijn in voldoende aantallen beschikbaar; vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zijn op elkaar afgestemd

4. NOC*NSF en de sportbonden hebben samen aan de professionalisering van sportverenigingen en kader gewerkt, onder meer door middel van verenigingsmanagement en verenigingsondersteuning. De sport is daardoor een professionele handelingspartner van de scholen en andere lokale partijen. Studenten van HBO- en MBO-opleidingen Sport en bewegen en leerlingen in het voortgezet onderwijs die het keuze-examenvak LO2 of de vmbo-richting Sport, Dienstverlening en Veiligheid volgen, lopen stage in de sportvereniging en vervullen daar bestuurs- en beheersondersteunende en sporttechnische taken.

4.3 Kennislacunes

Zijn er kennislacunes die realisatie van de gewenste situatie in de weg staan?

1. We hebben onvoldoende zicht op de beroepscompetenties (incl. de bewegemanagementcompetentie) waarover de 'nieuwe stijl' leerkrachten en ondersteuners en sport(bege)leiders moeten beschikken.

In dit verband is er behoefte aan een antwoord op de vraag of het wenselijk is dat, en zo ja onder welke voorwaarden (bevoegdheid, kwaliteit, aansprakelijkheid, arbeidsvoorwaarden, financiering) de duale aanstelling brede navolging kan krijgen in de praktijk.

2. Wat zijn de consequenties van de gewenste ontwikkeling in het werkveld voor de opleidingen.

3. We hebben onvoldoende zicht op de, mede gelet op de gewenste ontwikkelingen (i.c. het realiseren van de kabinetsdoelstellingen met betrekking tot sport en bewegen in en om het onderwijs) alsook op het op termijn te verwachten lerarentekort, veranderende arbeidsmarkt.

We hebben onvoldoende zicht op de oorzaken van de stagnatie van het aantal vakleerkrachten/vakspecialisten in het primair onderwijs, alsook op kansrijke mogelijkheden om de aanstelling van deze professionals te bevorderen.

4. Wat moet er gebeuren, willen de lokale sportaanbieders (op korte termijn) én als professionele en competente partners met de scholen kunnen samenwerken én aansluitend aan de schooltijden beschikbaar zijn?

5. Voldoende en adequate accommodatie

Een volgende *conditio sine qua non*: de sport- en beweegaccommodatie waarover de scholen kunnen beschikken, moet zodanig zijn dat het beoogde dagelijkse aanbod voor alle leerlingen kan worden gerealiseerd⁴⁹. De nota *Tijd voor sport* zegt hierover onder meer: ‘Het kabinet stimuleert dat school en sportvereniging gaan samenwerken. Samen kunnen zij lichamelijke opvoeding en sport aanbieden en het gebrek aan geschikte accommodaties terugbrengen’.

Welke eisen (qua aantallen en kenmerken) moeten aan de sport- en beweegaccommodatie worden gesteld en in hoeverre kan hieraan momenteel (en - onder welke voorwaarden - op termijn) worden voldaan?

We starten dit hoofdstuk met een korte schets van de huidige (§ 5.1) en de gewenste situatie (§ 5.2). De vervolgens te beantwoorden vraag is: wat moeten we nu weten om straks voor een adequate accommodatie zorg te kunnen dragen? (§ 5.3)

5.1 De huidige situatie

Vanaf 1 januari 1997 is de verantwoordelijkheid voor de onderwijshuisvesting door het rijk overgedragen aan de gemeenten. Deze gemeentelijke zorgplicht heeft betrekking op alle op het grondgebied van de gemeente voorkomende schoolgebouwen van het primair en het voortgezet onderwijs, inclusief de lokalen voor bewegingsonderwijs. Het betreft zowel de door de gemeente als niet door de gemeente in stand gehouden scholen.⁵⁰

In welke accommodatie vindt momenteel het sport- en beweegaanbod plaats?

TNO vond in een onderzoek naar sport- en bewegingsactiviteiten in het vmbo dat 87% van de respondenten gebruikmaakt van een gymlokaal, 81% van een sportveld en 58% van een sporthal.⁵¹ Een derde maakt tevens gebruik van een fitnesscentrum en 27% van een zwembad.

Van de respondenten heeft 78% het gymlokaal in eigen beheer, 28% het sportveld, 18% de sporthal, 3% het fitnesscentrum, 1% het zwembad.

Op ruim driekwart van de scholen maken externe instanties (sportverenigingen, individuen) gebruik van de accommodatie(s) van de school.

⁴⁹ Let wel: niet voor iedere activiteit is specifieke sportaccommodatie noodzakelijk; met name voor veel niet- of anders-georganiseerde sportbeoefening kan van de ‘publieke ruimte’ worden gebruikgemaakt (vgl. inline skaten, mountainbiken, joggen).

⁵⁰ Zandstra & Satter, 2001; Zandstra, 2004.

⁵¹ Stege et al., 2004.

Het gymlokaal

Van der Poel is nagegaan of de gymaccommodatie nog voldoet aan de eisen die eraan worden gesteld, nu en in de komende twintig jaar.⁵² Hij constateerde dat van het bestand van ongeveer 6600 gymlokalen 90% ouder is dan vijftien jaar. Een ruwe schatting is dat 10 tot 15% (d.w.z. ongeveer 65 tot 1000 gymlokalen) een oefenoppervlakte heeft van minder dan 252 m².

Naar schatting 75 tot 85 % van het bewegingsonderwijs (binnen) speelt zich af in gymlokalen, de rest in de ongeveer 360 sportzalen en 900 sporthallen die ons land rijk is. Dit geldt zowel voor het primair als het voortgezet onderwijs.

Het gymlokaal speelt dus een cruciale rol. Hoe beoordelen scholen hun gymaccommodatie?

Voor het hedendaagse bewegingsonderwijs, zeker in het voortgezet onderwijs, geldt echter dat het gymlokaal te klein is, de inrichting niet meer aansluit op de eisen van het hedendaagse bewegingsonderwijs, de bergruimte te krap is, er slecht wordt schoongemaakt en er sprake is van vernieling en vandalisme. Voor het medegebruik worden onvoldoende voorzieningen (schoonmaken, extra bergruimte e.d.) getroffen, wat leidt tot fricties tussen verschillende groepen gebruikers. De tevredenheid over sportzalen en met name sporthallen is over het algemeen iets groter, maar er wordt wel geconstateerd dat dit afhankelijk is van de vraag in hoeverre er bij de opzet en exploitatie van de sporthal rekening is en wordt gehouden met de specifieke eisen die het bewegingsonderwijs stelt. Zaken die hierbij worden genoemd, zijn gebrekkige scheidingswanden (vaak alleen visueel zodat docenten met geluidsoverlast van andere groepen te maken hebben), onvoldoende of ongelukkig gesitueerde bergruimte en ontbrekende daglichttoetreding.

Bijna 40% van de sportverenigingen maakt wel eens gebruik van een gymlokaal. Daarnaast wordt gebruikgemaakt van sportzalen en sporthallen, waarin tevens bewegingsonderwijs plaatsvindt. Sommige zaalsportverenigingen doen dat vrij frequent, andere verenigingen gebruiken de gymaccommodatie alleen voor wintertrainingen of toernooien.

Hoe beoordelen de medegebruikers de accommodatie?

Van de verenigingen die gebruik maken van een gymlokaal zijn er veel blij dat ze een accommodatie op niet al te grote afstand en tegen een betaalbaar tarief ter beschikking hebben. Tegelijkertijd echter blijken de sportieve gebruiksmogelijkheden van de gymlokalen beperkt. Zeker voor wedstrijden is voor veel sporten de (uitloop)ruimte te klein, het plafond te laag of de vloer niet geschikt. Verder zijn er veelvuldig klachten over het schoonmaken en een te krappe bergruimte voor de materialen en missen zaalsportverenigingen een verenigingsruimte.

⁵² Van der Poel, 2001.

Medegebruik van gymlokalen door andere partijen dan sportverenigingen komt in de meeste gemeenten voor en betreft naar schatting 10 tot 20% van het totale gebruik. Het kan hier gaan om sportgeoriënteerde activiteiten zoals sportstimuleringsactiviteiten van de gemeente, informele sportgroepjes of aerobiclessen, maar ook om rampenopvang, verkiezingen, examens, rommelmarkten, bingoavonden of oefenuren voor de fanfare. Voor veel vormen van medegebruik geldt dat het gymlokaal niet echt geschikt is vanwege de verouderde en ‘monofunctionele’ inrichting.

Het gymlokaal valt tussen ‘onderwijs’ en ‘sport’. Zowel lokaal als landelijk ontbeert het gymlokaal een instantie die zich voor de ontwikkeling ervan verantwoordelijk voelt, die een visie ontwikkelt op het gymlokaal van de toekomst, die overzicht heeft, kengetallen publiceert, normen opstelt, etc. Ongeveer de helft van de gymaccommodaties is in eigendom bij gemeenten, de andere helft overwegend bij schoolbesturen, maar soms ook bij stichtingen of commerciële partijen. Voor het beheer geldt hetzelfde. Gemeenten hebben vaak nauwelijks of geen inzicht in zaken als de leegstand of onderhoudssituatie van de lokalen.

Van der Poel schetst mogelijke gevolgen van maatschappelijke ontwikkelingen (demografische trends, trends in de jeugdcultuur) die zich voordoen voor de toekomst van de gymaccommodatie. Een kansrijke ontwikkeling is het sportbeleid sinds het midden van de jaren negentig, dat vooral lijkt te zijn ingegeven door de wil de externe effecten van sport en bewegen beter te benutten (b.v. de potentiële bijdrage aan de sociale integratie, de gezondheidsbevordering en de werkgelegenheidseffecten).

Als bedreiging wordt gezien, dat de kloof tussen verwachtingen ten aanzien van de gymaccommodatie en wat de bestaande accommodaties in feite (kunnen) bieden steeds verder toeneemt. Andere bedreigingen: het stabiele en na 2010 afnemende aantal jongeren, de verdichting van de bebouwde gebieden en de stijgende grondprijzen, en de opkomst van alternatieve voorzieningen voor bewegingsactiviteiten, zoals commerciële fitness- en sportcentra.

Verder werden nog enkele aandachtspunten gesignaleerd, zoals de toenemende differentiatie in achtergrond, de fysieke, mentale en financiële mogelijkheden, kennis en vaardigheden van de kinderen, het streven naar multifunctionaliteit van gemeentelijke sportaccommodaties en de tendens om beheer en exploitatie onder te brengen in gemeentelijke accommodatiebedrijven.

Van der Poel sluit af met het formuleren van drie beleidsopties. De eerste betreft de vraag of er een duidelijke probleemeigenaar ten aanzien van de gymaccommodatie kan worden aangewezen: het ‘onderwijs’ of ‘de sport’?

Vervolgens is er de vraag in hoeverre men bij de ontwikkeling van gymaccommodaties nu al rekening wil houden met het wegvallen van de vraag naar dit type voorzieningen van de kant van jongeren – met name na 2010 – en de mogelijke kansen van dit type voorzieningen op de ouderenmarkt. Er is een voorkeur om het maatschappelijk rendement van de gymaccommodatie te verhogen door de accommodaties enerzijds aan te passen aan de eisen van het hedendaagse

bewegingsonderwijs en anderzijds te pogen deze accommodatie geschikt te maken en optimaal te benutten voor een breed scala van vormen van medegebruik door sportverenigingen en overige gebruikers.

Een derde beleidsoptie betreft de vraag hoe ver men wil gaan met het onderbrengen van de accommodatie van het bewegingsonderwijs in geclusterde en/of multifunctionele accommodaties. Enerzijds is het hierbij de keuze tussen het doorgaan met bouwen van voorzieningen voor en nabij scholen, met als primair doel het accommoderen van het bewegingsonderwijs van die school, rekening houdend met de hedendaagse eisen van dat bewegingsonderwijs en van de medegebruikers. Anderzijds zou gekozen kunnen worden voor het bouwen van voorzieningen vanuit een meer gebiedsgerichte benadering, waarbij een programma van eisen wordt opgesteld van alle zich ter plaatse voordoende behoeften aan voorzieningen voor sport, bewegen en welzijnsactiviteiten.

Multifunctionele accommodaties

In 2002 is op initiatief van ISA Sport in samenspraak met NOC*NSF de normcommissie 'Overdekte Multidisciplinaire Sportaccommodaties' opgericht.⁵³ De commissie bestaat uit vertegenwoordigers van het ministerie van VWS, NOC*NSF, ISA Sport, het Nederlands Instituut voor Lokale Sport en Recreatie (LC), alle relevante binnensportbonden, het onderwijs (KVLO), bouwers, ontwikkelaars en inrichters. Het doel van deze normcommissie is het formaliseren van normen voor alle onderdelen van een overdekte sportaccommodatie die voor meerdere takken van sport en bewegingsonderwijs kan worden gebruikt. Het betreft voornamelijk de normering van accommodaties als sporthallen, sportzalen en gymnastieklokalen. Het doel van de commissie is het tot stand brengen van éénduidige en breed gedragen normen voor de ontwikkeling, realisatie en instandhouding van kwalitatief goede, veilige en duurzame sportvoorzieningen. Vanaf de oprichting van de commissie is er tot op heden al een aanzienlijk aantal normen geformaliseerd. Zo zijn er nu normen voor de universele binnensportvloer, voor de belijning van alle binnensporten, voor de combinatie van belijningen in de meest voorkomende afmetingen van sporthallen (24 x 44 meter, 24 x 44,2 meter en 28 x 48 meter) en voor de sportverlichting. De meest recent geformaliseerde normen zijn de norm voor de nagalmtijd en het achtergrondgeluidsniveau, inclusief de daarbij behorende testmethode en de norm voor daglichttoetreding. Gewerkt wordt momenteel aan normen voor de diverse ruimten in een overdekte multidisciplinaire sportaccommodatie, inclusief verwarming en ventilatie.

⁵³ zie www.kvlo.nl.

5.2 De gewenste situatie

Wat is de gewenste situatie in 2010?

1. De scholen kunnen beschikken over binnen- en buitenaccommodatie direct bij of op korte afstand van de school. De accommodatie is veilig en goed onderhouden en, ook qua toerusting, adequaat afgestemd op het wenselijk geachte sport- en beweegaanbod.

De accommodatie wordt in veel gevallen tevens benut door ‘de buurt’, waarbij de buurtgebruikers zo mogelijk ook een beroep kunnen doen op de expertise van het beweegteam van de school.

2. Het gaat hier voor een belangrijk deel (zeker waar het nieuw gebouwde accommodatie betreft) om multifunctionele accommodaties, die geschikt zijn voor én het onderwijs én de sport.

3. Er is voldoende accommodatie beschikbaar, voor de reguliere lessen lichamelijke opvoeding en voor het verdere sport- en beweegaanbod van de school.

5.3 Kennislacunes

Zijn er kennislacunes die realisatie van de gewenste situatie in de weg staan?

1. De huidige infrastructuur is in belangrijke mate traditioneel. Er is behoefte aan adequate standaarden (modellen) voor de accommodatie (d.i. de ‘eigen’ en de ‘algemene’ accommodatie) die benodigd is voor het eigentijdse, dagelijkse sport- en beweegaanbod van de school.

2. Multifunctioneel hoeft niet altijd te worden vertaald in de grote hoeveelheid sporten die in een accommodatie kan worden beoefend; er moet ook gedacht worden aan accommodaties waar een beperkt aantal sporten op een zeer hoog kwaliteitsniveau kan worden beoefend. Ook zijn constructen denkbaar waarbij sport, onderwijs en cultuur hand in hand gaan (en er meerdere geldstromen kunnen worden benut). Er is behoefte aan goede modellen (*good practices*) voor de bouw, realisatie en exploitatie van dergelijke accommodaties.

3. De scholieren krijgen op dit moment in doorsnee twee uren lichamelijke opvoeding in de week. De beschikbare accommodatie is daarop afgestemd. Over hoeveel accommodatie (speellokalen, speelpleinen, gymlokalen, sportzalen, sporthallen, sportvelden, zwembaden) moeten scholen kunnen beschikken, wil er voor iedere leerling een dagelijks aanbod zijn? Welke mogelijkheden hebben scholen naast de accommodatie waarvan ze op dit moment gebruikmaken?

6. Draagvlak

Een dagelijks aanbod (waar dat aanbod er momenteel gemiddeld twee keer in de week is) op basis van een structurele samenwerking van partijen (die momenteel niet of vooral ad hoc samenwerken) vereist commitment en engagement bij alle betrokkenen.

Het gaat daarbij om te beginnen om de jongeren zelf. Omdat stimulering van sport en bewegen mede een gedragsverandering teweeg wil brengen, is ook de inbreng en ondersteuning van hun ouders van grote importantie.

Vervolgens moet natuurlijk worden gedacht aan de onderwijssector: de school als totaal, het schoolmanagement in het bijzonder. Maar vooral essentieel is de bereidheid vanuit de wereld van de lichamelijke opvoeding (in het bijzonder de secties en netwerken van leerkrachten) om zich in te zetten voor de alliantiedoelstelling.

Niet minder wezenlijk is de gedragenheid vanuit de wereld van de (lokale) sport en vanuit de lokale overheid.

Het realiseren van een optimale betrokkenheid van alle partners vraagt om een sterke communicatie over nut, noodzaak en mogelijkheden om te participeren in de uitvoering. Voorlichting en (tijdelijke extra) ondersteuning door landelijke partners, zoals het NISB en de KVLO, zijn van groot belang bij de uitvoering van de alliantie. De rol van de lokale overheid op het gebied van facilitering en ondersteuning is eveneens van groot gewicht. Daarbij moet niet alleen aan de afdeling ‘zorg en welzijn’ of ‘onderwijs en sport’ worden gedacht, maar ook bijvoorbeeld ook aan ‘ruimtelijke ordening’.

Hoe staat het momenteel met het draagvlak?

We weten eigenlijk niet veel meer dan dat er onder heel veel scholieren wel zal zijn; de overgrote meerderheid van de kinderen en jongeren, zeker tot halverwege het voortgezet onderwijs, doet graag aan sport en bewegen. Niettemin moet er worden geïnvesteerd in het meekrijgen van de minder gemotiveerde scholieren. Dat vraagt om onderzoek naar de achtergronden van (niet-)sportdeelname en -uitval⁵⁴, maar ook om onderzoek op het microniveau: hoe moeten onderwijsleersituaties worden ingericht (denk aan zelfsturing van leerlingen) met het oog op het realiseren

⁵⁴ Zie ook § 3.3.

van betrokkenheid en leerresultaat?⁵⁵

Maar zijn de overige betrokkenen in die mate overtuigd van het belang van een dagelijks aanbod en van structurele samenwerking tussen school en sport dat zij er voluit aan meewerken dat beide ook gerealiseerd worden? Zo niet, welke acties moeten worden ondernomen om iedereen definitief achter de te bereiken hoofddoelstelling te krijgen?

Hierbij moet zeker ook worden gedacht aan het informeren over wat er bekend is over de mogelijke bijdrage van sport en bewegen aan het realiseren van niet direct aan het bewegingsonderwijs gekoppelde onderwijsdoelstellingen, aan het realiseren van een positief schoolklimaat en aan het terugdringen van schoolverzuim en schooluitval.

⁵⁵ Binnen het lectoraat 'Bewegen en gedragsbeïnvloeding' van de Christelijke Hogeschool Windesheim wordt momenteel onderzoek gedaan naar hoe de wijze waarop leerlingen hun leertaak definiëren, wordt beïnvloed door respectievelijk de bewegingsgeschiedenis van de leerling, de informatie die de docent vertrekt en de leergemeenschap (de context, incl. de medeleerlingen). Daarbij wordt tevens aandacht geschonken aan de zogenoemde zelf-waargenomen competentie, van het beeld dus dat de leerling van zichzelf heeft: wat vindt hij zelf wat hij wel en niet kan. In relatie hiermee wordt nagegaan hoe de docent bij het bieden van leerhulp adequaat kan aanhaken bij de wijze waarop leerlingen hun leertaak definiëren. Zie Stegeman, 2005; Van Driel & Koekoek, 2005.

7. Financiering

Ten aanzien van elk van de voorwaardengebieden moet vanzelfsprekend steeds ook de vraag naar de financiering worden betrokken.

Een deel van de voornemens kan gerealiseerd worden door bestaande budgetten gerichter in te zetten. OCW, VWS en NOC*NSF hebben daarnaast voor de uitvoering van het implementatieplan en het brede onderzoek middelen gereserveerd. Ook kan worden aangesloten bij projecten en financieringsstromen, zoals brede schoolmiddelen, operatie JONG, ESF-3, Sport en allochtonen en de BOS-impuls. Voorts dient de mogelijke rol van de lokale overheid op het gebied van facilitering en ondersteuning optimaal te worden ingezet.

Niettemin zal aanvullende investering noodzakelijk zijn. De extra kosten betreffen naar verwachting met name de posten accommodatie, personeel en scholing. Daarnaast kan worden gedacht aan een (tijdelijke) financiering voor de afzonderlijke scholen en instellingen, ter bestrijding van de kosten die zijn gemoeid met het opstarten van de processen die moeten leiden tot het realiseren van de doelstellingen van de gehele operatie.

Er moet worden nagegaan welke de meest passende financieringsystematiek is. In dit verband moet worden verkend of bekostiging via een separate organisatie (vgl. voorstel Rijpstra)⁵⁶ haalbaar is en wat de mogelijkheden zijn van andere methodieken, zoals een box in de lump sum.

Het is goed voorstelbaar dat er niet één ideale systematiek is, maar dat er, afhankelijk van het uitvoeringssysteem, naar lokaal maatwerk moet worden gezocht.

⁵⁶ (Voormalig) Tweede Kamerlid Rijpstra stelt voor om de middelen die de rijksoverheid besteed aan onderwijs in lichamelijke opvoeding (onderwijskrachten, materieel) vrij te maken voor sport- en bewegingsactiviteiten die na de schooldag worden aangeboden.

8. De brede analyse

De voorgaande hoofdstukken sloten af met een aanduiding van kennistekorten die realisatie van de ten aanzien van het betreffende voorwaardengebied wenselijk geachte situatie in meerdere of mindere mate in de weg staan. We vatten deze kennislacunes in dit laatste hoofdstuk nog even kort samen (§ 8.1). In aansluiting daarop formuleren we een reeks mogelijke vraagstelling voor de ‘brede analyse’ (§ 8.2) en doen we een aanbeveling voor de aanpak van die analyse (§ 8.3).

8.1 De kennislacunes samengevat

Samenwerking

Het heeft tot nog toe aan een gedegen analyse van bestaande samenwerkingsverbanden van (lokale) onderwijs- en sportorganisaties ontbroken. Voorts is de ervaring dat de niet sportief actieve jeugd dikwijls niet wordt bereikt; er is onvoldoende zicht op de oorzaken hiervan. Ten slotte is er behoefte aan meer kennis omtrent de (rand)voorwaarden waaronder de samenwerkingspartners in staat zijn optimaal bij te dragen aan een succesvolle samenwerking.

Aanbod

We hebben onvoldoende zicht op het huidige schoolaanbod van sport en bewegen buiten de lessen om. Ook is niet bekend in welke mate er op dit moment aan wordt deelgenomen. We weten bovendien niet wat de ‘opbrengst’ is. Het gaat daarbij om de effecten in de zin van het beter participeren binnen bewegingssituaties; er is behoefte aan een instrument voor het monitoren van activiteiten op het gebied van sport en bewegen. Maar het gaat ook om de (mogelijke) bijdrage aan het realiseren van doelen van andere vakgebieden, het schoolklimaat, de uitstraling van de school, het inperken van schoolverzuim en schooluitval, de ‘gezonde school’ en de ‘veilige school’.

Niet alle kinderen en jongeren participeren (optimaal). Er is behoefte aan kennis over de factoren die het (niet-)beweeggedrag bepalen en over effectieve methoden om deze te beïnvloeden.

Het aanbod van de school en dat van de sport sluiten momenteel niet op elkaar aan; er zullen doorlopende binnen- en buitenschoolse leerlijnen moeten worden ontwikkeld. Hoe realiseer je dat ook het aanbod (en de aanpak) van de buitenschoolse sportaanbieders wordt afgestemd op de doelgroep in zijn volle breedte?

Ten slotte moet de vraag hoe het middelbaar beroepsonderwijs weer een structureel aanbod van sport en bewegen krijgt, worden beantwoord.

Kader

De (beoogde) nieuwe situatie vraagt om nieuwe beroepscompetenties van leerkrachten en sportkader. Er is voorts behoefte aan kennis over de voorwaarden (bevoegdheid, kwaliteit, aansprakelijkheid, arbeidsvoorwaarden, financiering)

waaronder de duale aanstelling kansrijk en succesvol is. Beide ontwikkelingen hebben consequenties voor de opleiding en nascholing van professionals.

De vakleerkracht speelt in het primair onderwijs een cruciale rol; we hebben onvoldoende zicht op de oorzaken van de stagnatie van het aantal vakleerkrachten/vakspecialisten.

Bovendien is een verkenning van de arbeidsmarkt noodzakelijk: over hoeveel en welk kader kan (op termijn) worden beschikt, aan hoeveel is er (op termijn) behoefte?

Accommodatie

Er is behoefte aan standaarden of modellen voor de accommodatie bij en in de nabijheid van de scholen, waar het dagelijkse sport- en beweegaanbod kan plaatsvinden. Daarnaast moet er zicht komen op aantallen speellokalen, speelpleinen, gymlokalen, sportzalen, sporthallen, sportvelden e.d. waarover momenteel kan en straks moet kunnen worden beschikt.

Draagvlak

Het lijkt geen twijfel dat niet alle betrokkenen even sterk overtuigd zijn van het belang van een dagelijks aanbod en van structurele samenwerking tussen school en sport. Hoe bewerkstellig je dat ieder er de waarde van inziet?

Financiering

Ten slotte: we moeten zicht hebben op de kosten die met de operatie zijn gemoeid en op de meest geëigende financieringswijze.

8.2 Onderzoeksvraagstellingen

Wat betekent dit voor de in het kader van de brede analyse te beantwoorden vragen?

De hieronder geformuleerde vraagstellingen zijn per thema⁵⁷ waar mogelijk en voorzover van toepassing naar 'tijdshorizon' geordend: de vragen waarvan de beantwoording naar verwachting wat meer tijd zal vergen, worden als laatste genoemd.

⁵⁷ De ordening van de vraagstellingen naar 'voorwaardengebied' is in een aantal gevallen enigszins arbitrair.

1. Structurele samenwerking

Onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de essentiële kenmerken van succesvolle vormen van samenwerking tussen scholen en buitenschoolse sportaanbieders en tussen beleidsactoren?
(Wie is verantwoordelijk, is er draagvlak, wie zijn de samenwerkingspartners, wie was initiatiefnemer, wie is de uitvoerder, hoe verloopt de financiering, wat is het aanbod, wanneer vindt het aanbod plaats, wat is de opbrengst, wat zijn succes- en faalfactoren?)
2. In hoeverre en onder welke randvoorwaarden zijn sportverenigingen in staat een bijdrage te leveren aan structurele samenwerking met scholen in de wijken?
3. Hoe kunnen sportkennismakings- en sportoriëntatieprojecten (b.v. in het kader van de breedtesportimpuls) realiseren dat niet alleen de toch al sportief actieve kinderen en jongeren worden bereikt?

Doelstelling: concrete aanbevelingen formuleren over hoe de samenwerking tussen school en lokale partners succesvol gestalte kan krijgen.

2. Aanbod

Onderzoeksvragen:

1. Hoe ziet het huidige aanbod van sport en bewegen buiten de lessen om eruit (qua kenmerken en omvang - in po, vo en bve)?
2. In welke mate wordt aan welke onderdelen deelgenomen⁵⁸?
3. Hoe zou het gezamenlijk aanbod van sport en bewegen op en om school (primair en voortgezet onderwijs) er gelet op de te realiseren hoofddoelstelling uit moeten zien?

⁵⁸ In dit verband zou kunnen worden gedacht aan de ontwikkeling van een 'Kwaliteitskaart Sport en Bewegen'. Hierop staat een reeks van activiteiten op het terrein van sport en bewegen vermeld, die scholen moeten en (extra) zouden kunnen ontplooiën: het voorgeschreven onderwijsprogramma, sportdagen, schoolsportactiviteiten, motorische remedial teaching, sportkampen, sportklassen, LO2, Sport, Dienstverlening & Veiligheid, sportkaderopleidingen, LOOT-faciliteiten, maatschappelijke stages in de sport, samenwerking met buitenschoolse sportaanbieders, et cetera. Naarmate scholen meer van deze mogelijkheden bieden, scoren ze hoger op een landelijke benchmark. (Er zou kunnen worden overwogen scholen die hoog op de ranglijst staan extra te financieren.)

4. Hoe moeten de onderwijsleersituaties worden ingericht met het oog op het bereiken van enerzijds de minder motorisch begaafde en geïnteresseerde leerlingen en anderzijds de sportgetalenteerde leerlingen⁵⁹?
5. Hoe kan weer een structureel sport- en beweegaanbod op alle BVE-instellingen worden gerealiseerd?
(Inspirerende voorbeelden, benchmark, inventarisatie tevredenheid en behoeften van mbo-deelnemers t.a.v. sport en bewegen in het onderwijs. Ook onderzoek naar situatie in het buitenland.)
6. Wat zijn de behoeften, interesses, motieven en verwachtingen van (met name de niet sportief actieve) kinderen en jongeren, als het gaat om sport en bewegen op en om school? Wat zijn de belangrijkste 'uitvalargumenten' van leerlingen? Wat zijn individuele verhinderingsfactoren bij leerlingen om deel te nemen aan het aanbod?
7. Wat is (onder welke voorwaarden) de 'opbrengst' van sport en bewegen op school⁶⁰?
  - In welke mate worden de kerndoelen en eindtermen gerealiseerd?
  - Wat is de bijdrage van het schoolaanbod aan het realiseren van de diverse beweegnormen?
  - Leidt sport en bewegen op school tot meer sport en bewegen in de vrije tijd (gedurende de schoolperiode én later)?
  - Draagt sport en bewegen op school bij aan de gezondheid van (en in het bijzonder het voorkomen van obesitas bij) kinderen en jongeren?
  - Draagt sport en bewegen op school bij aan het realiseren van overige onderwijsdoelstellingen?
  - Draagt sport en bewegen op school bij aan het beperken van schooluitval en schoolverzuim?

Doelstelling: concrete aanbevelingen formuleren voor een aanbod dat bijdraagt aan het realiseren van de gestelde doelen.

⁵⁹ Met inachtneming van huidige opvattingen over het (nieuwe) leren van kinderen en jongeren, waarbij het stimuleren en ontwikkelen van motivatie en zelfsturing een cruciale rol speelt (zie bijv. Simons et al., 2000; Stevens, 2002; Kok, 2003; Onderwijsraad 2003).

⁶⁰ Er is behoefte aan een instrument voor het vastleggen van bewegingsvorderingen en het monitoren activiteiten op het gebied van sport en bewegen; basis voor de ontwikkeling hiervan zou de in het kader van het project School & Sport ontwikkelde kwalitatieve beweegnorm kunnen zijn.

3. Voldoende en deskundig kader

Onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de huidige aantallen leerkrachten lichamelijke opvoeding, vakleerkrachten, vakspecialisten, lerarenondersteuners bewegingsonderwijs en sport, sport(bege)leiders e.d. (zittend en in opleiding)?
2. Wat zijn oorzaken van de stagnatie van het aantal vakleerkrachten/vakspecialisten in het primair onderwijs en wat zijn kansrijke mogelijkheden om de aanstelling ervan te bevorderen?
3. Wat is de optimale organisatie van het beweegteam / beweegmanagement op scholen voor primair en voortgezet onderwijs (incl. de mogelijkheden van de duale aanstelling)?
4. Is het wenselijk dat de optie van de duale aanstelling brede navolging krijgt? Zo ja, onder welke voorwaarden (bevoegdheid, kwaliteit, aansprakelijkheid, arbeidsvoorwaarden, financiering)?
5. Over welke beroepscompetenties moeten de ‘nieuwe stijl’ leerkrachten en ondersteuners / sport(bege)leiders beschikken?
6. In welke zin is professionalisering van de lokale sportorganisaties gewenst, gelet op de gewenste samenwerking met het onderwijsveld en hoe kan deze worden gerealiseerd?
7. Wat betekent dit voor de (gezamenlijke) opleiding van leraren en ondersteuners / sport(bege)leiders en de bij- en nascholing en professionalisering van het zittende (en beoogde) personeel?
8. Wat zijn de benodigde aantallen leerkrachten, lerarenondersteuners, sport(bege)leiders et cetera, mede gelet op de gewenste ontwikkelingen (i.c. het realiseren van de kabinetsdoelstellingen met betrekking tot sport en bewegen in en om het onderwijs) alsook op het op termijn te verwachten lerarentekort?

Doelstelling: concrete aanbevelingen doen over het te voeren ‘kaderbeleid’.

4. Adequate accommodatie

Onderzoeksvragen:

1. Van welke accommodatie (m.n. speellokalen, speelpleinen, sportvelden; omvang en kenmerken) maken scholen momenteel gebruik en over welke accommodatie kan aanvullend worden beschikt?

2. Wat is, gelet op de alliantiedoelstellingen, een adequate standaard voor de (deels multifunctionele?) sport- en beweegaccommodatie van scholen voor primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs (incl. exploitatiemodel en beheersafspraken)?
3. Voldoet de momenteel beschikbare accommodatie aan de gelet op de alliantiedoelstellingen te stellen eisen?
4. Welke zijn de accommodatiebehoeften/gebruikswensen voor bewegingsactiviteiten van buurtbewoners?
5. Wat is, gelet op de alliantiedoelstellingen en gelet op de accommodatiebehoeften en gebruikswensen van buurtbewoners, de benodigde accommodatie (aantallen)?

Doelstelling: komen tot aanbevelingen over het te voeren accommodatiebeleid.

5. Draagvlak

Onderzoeksvragen:

1. Is er bij de scholieren, de ouders, de schoolbesturen en de schoolleiders, de vaksecties en de lokale (sport)organisaties draagvlak voor een dagelijks aanbod en voor structurele samenwerking tussen de school en de lokale sport?
2. Welke acties moet worden ondernomen om alle betrokken partijen achter de te bereiken hoofddoelstelling te krijgen?

Doelstelling: concrete aanbevelingen doen om te komen tot een zo groot mogelijk draagvlak bij alle betrokkenen.

6. Financiering

Onderzoeksvragen:

1. Welke (extra) kosten zijn gemoeid met een dagelijks bewegingsaanbod op basis van een structurele samenwerking tussen school en buitenschoolse sportaanbieders?
2. Welke mogelijkheden zijn er (voor de rijksoverheid, voor de lokale overheid, voor het onderwijs, voor de sport) om deze kosten te dekken?
3. Welke is de meest passende financieringssystematiek (op basis van een vergelijking van de huidige systematiek met het 'voorstel Rijpstra' en de 'box in lump sum-methodiek')?

8.3 Aanpak

Het verdient - ter wille van het overzicht en de samenhang - de voorkeur om één organisatie (hoofdaannemer) te belasten met de coördinatie van de uitvoering van de brede analyse. Deelanalyses zouden kunnen worden uitgevoerd door andere organisaties (onderaannemers).

De coördinerende organisatie verzamelt de rapportages, stemt ze op elkaar af en levert het overall eindrapport op.

Voor de aanbestedingprocedure zou een onafhankelijke interdisciplinaire commissie de verantwoordelijkheid moeten dragen.

Referenties

- AVO. *Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek*. Den Haag: SCP.
- Beek, E. van (2005). Elke dag bewegen: Rotterdam brengt verenigingen terug in de wijk. *Sport, Bestuur & Management*, 8, 5, 44-45.
- Bottenburg, M. van, Rijnen, B. & Van Sterkenburg, J. (2005). *Sport participation in the European Union. Trends and differences*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Biddle, S.J.H., Sallis, J. & Cavil, N. (eds.). (1998). *Young and active? Young people and health-enhanced physical activity – evidence and implications*. London: Health Education Authority.
- Boetes, B. & Brouwer, B. (2005). Meervoudig bewegingsbekwaam in beroep en samenleving. Referentiedocument in het middelbaar beroepsonderwijs. *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 14, 6-15.
- Breedveld, K. (2002). Gezond bewegen vanuit tijdsbestedingsperspectief. In: Ooijendijk, W.T.M., Hildebrandt, V.H., Stiggelbout, M. (red.). *Trendrapport Bewegen en Gezondheid 2000-2002*. Hoofddorp: TNO Arbeid.
- Brinke, G. ten (2005). Onderzoek naar LO2 in havo en vwo. *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 12, 12-13.
- Brettschneider, W.-D. & Klimek, G. (1998). *Die sportbetonte Schule*. Aachen: Meyer & Meyer.
- Brouwer, B. (2004). *Bewegingsonderwijs in het praktijkonderwijs. Voorstellen voor een programma bewegingsonderwijs in het praktijkonderwijs*. Enschede: SLO.
- Brug, J. (2003). *Gedrag & Gedram*. Rotterdam: Erasmus MC.
- CBS StatLine. *Electronische databank van het CBS*.
- CINOP (2000). *Samenhang sportopleidingen. Sportopleidingen in relatie tot de behoefte van de arbeidsmarkt*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Driel, G. van, Gugten, G.W. van der & Loopstra, O. (2004). *Beroepscompetentieprofiel voor leraren lichamelijke opvoeding*, Zeist: Jan Luiting Fonds.
- Driel, G. van & Koekoek, J.H. (2005). Het construeren van leertaken in het bewegingsonderwijs. *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 7, 30-34.
- Duijvestijn, P., Faber, K. & Stegeman, H. (red.) (2005). *CHESS – het handboek. In 7 stappen naar betere jeugdsportplannen*. Meppel/Arnhem: Bekadidakt/Jeugd in Beweging
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: an introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Huis voor de Sport Groningen (z.j.). *Groninger Sport Model* (brochure). Hoogezand: Huis voor de Sport Groningen.
- Haan, J. de & Breedveld, K. (2000). *Trends en determinanten in de sport. Eerste resultaten uit het AVO 1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hack, H. & Dijk, D. van (2005). De BOS-impuls. Versterking van het vak LO of een buitenschoolse ontwikkeling? *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 6, 6-8.

- Hildebrandt, V.H., Ooijendijk, W.T.M., Stiggelbout, M. & Hopman-Rock, M. (2004). *Tendrapport Bewegen en gezondheid 200/2003*. Hoofddorp/Leiden: TNO.
- Hoyng, J., Roques, C. & Stegeman, H. (2004). *Sportief uit je BOL? Onderzoek naar het sportgedrag en de sportbehoefte van MBO-leerlingen*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Inspectie van het onderwijs (1999). *Lichamelijke opvoeding in de basisvorming. Evaluatie van de eerste vijf jaar*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2004). *Onderwijsverslag 2003/2004*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Klein Lankhorst, G. (2005). LO2 groeit. *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 14, 36-37.
- Kok, J. J.M. (2003). *Talenten transformeren. Over het nieuwe leren en nieuwe leerarrangementen*. Apeldoorn: Garant.
- Lagendijk, E. (2003). *Door de bomen het BOS. Inventarisatie en analyse van lokale projecten op het gebied van buurt, onderwijs en sport*. Amsterdam: DSP-groep.
- Lagendijk, E. & Duijvestijn, P. (2004). *Evaluatie Bewegmanagement*. Amsterdam: DSP-groep.
- Mooij, Chr. & Zandstra, B. (2003). *De vakleeraar lichamelijke opvoeding in het primair onderwijs*. Zeist/Enschede: KVLO/SLO.
- Mooij, Chr. & Zonnenberg, A. (2003). Examenprogramma LO2 in het vmbo. Een nieuwe uitdaging. *Lichamelijke Opvoeding*, 91, 11, 521-524.
- Moors, H., Werff, H. van der, Wolput, B. van en Heuvel, M. van den (2005). *Arbeidsmarktmonitor. Haalbaarheidsonderzoek*. Tilburg: IVA.
- NISB (2004). *De brede basisschool beweegt! Onderzoeksverslag sport en bewegen in de brede basisschool; primair onderwijs*. Arnhem: NISB.
- NISB (2004). *Samenwerking in de BOS-driehoek*. Arnhem: NISB.
- NISB (2005). *Beweegmanagement kleurt de kaart! Inzicht in locaties met Beweegmanagement*. Arnhem: NISB.
- OCW/NOC*NSF (2005a). *Alliantie 'School en Sport samen sterker'*. Den Haag/Arnhem: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap/NOC*NSF.
- OCW/NOC*NSF (2005b). *Implementatieplan Alliantie 'School en Sport samen sterker'*. Den Haag/Arnhem: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap/NOC*NSF.
- Ondersteuningsnetwerk BOS-impuls (2005). *Werkplan 2006*. Ondersteuningsnetwerk BOS-impuls.
- Onderwijsraad (2003). *Leren in een kennissamenleving. Verkenning*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Poel, H. van der (2001). *De gymaccommodatie. Gebruik, waardering en toekomst*. Dordrecht: LC Nederlands instituut voor lokale Sport & Recreatie.
- Prochaska, J.O., Diclemente, C.C. & Norcross, J.C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviour. *American Psychologist*, 47, 1102-1114.
- Radstake, J. (2004). Sportklassen in het voortgezet onderwijs. *Lichamelijke Opvoeding*, 93, 9, 4-7.
- Sallis, J.F. & Owen, N. (1999). *Physical activity and behavioural medicine*. London: Sage.

- Sallis, J.F., McKenzie, K.L., Koldy, B., Lewis, M., Marshall, S. & Rosengard, P. (1999). Effects of health-related physical education on academic achievement. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 70, 127-134.
- Simons, R.J., Linden, J.L. van der & Duffy, T.A. (eds.) (2000). *New Learning*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Stege, J.P., Hespen, A.T.H., Ooijendijk, W.T.M., Vries, S.I. de (2004). *Sport- en bewegingsactiviteiten op het vmbo*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid.
- Stegeman, H. (2005). Wegen naar bewegen. In Bosscher, R. & Stegeman, H. *Bewegen en gedragsbeïnvloeding* (pp. 5-27). Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.
- Sterkenburg, J, van & Lucassen, J. (2005). *Leren van de BOSsche aanpak van sportstimulering. Een systematische beschrijving en analyse van het sportstimuleringsbeleid in de BOS-driehoek van de gemeente 's-Hertogenbosch 2000-2005*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Stevens, J. (2002). *Zin leren. Afscheidscollege*. Apeldoorn: Garant.
- Toppen (2005). *Gediplomeerden van opleidingen Sport en bewegen. Uitkomsten van het onderzoek onder schoolverlaters van opleidingen Sport en Bewegen met behulp van de MBO-Kaart. Uitstroomjaren 2000, 2002, 2004*. Toppen, Onderzoek & Beleid.
- Visitatiecommissie (2003). *Kwaliteit in beweging. Eindrapport van de visitatiecommissie lichamelijke opvoeding, sport, bewegen en management*. Den Haag: HBO-Raad.
- Vries, S.I. de, Ooijendijk, W.T.M., Stiggelbout, M. & Hopman-Rock (2005). *ClubExtra. Effectevaluatie van een beweegprogramma voor kinderen met een motorische achterstand*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Vries, R.F. de & Eck, J. van (2005). *Tussenstand breedtesportimpuls voor gemeenten, provincies en bonden in 2004. 2-meting evaluatieonderzoek breedtesportimpuls*. Bussum/Den Haag: Marktplan Adviesgroep B.V./VWS.
- Vries, S.J. de, Bakker, I., Overbeek, K. van, Boer, N.D. & Hopman-Rock, M. (2005). *Kinderen in prioriteitswijken: lichamelijke (in)activiteit en overgewicht*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- VWS (2005). *Tijd voor sport – bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Whitehead, J.R. & Corbin, C.J. (1997). Self-esteem in Children and Youth: The Role of Sport and Physical Education. In K.R. Fox (ed.). *The Physical Self. From Motivation to Well-Being* (pp. 175-204). Champaign, Ill.: Human Kinetics.
- Zandstra, B. & Satter, S. (2001). Een zorgplicht van de gemeente. Huisvesting bewegingsonderwijs *Lichamelijke Opvoeding*, 89, 2, 53-60.
- Zandstra, B. (2004). [Verantwoordelijkheid voor gymzalen en sporthallen/sportzalen met onderwijsgebruik. Planning, financiering en gebruik. *Lichamelijke Opvoeding*, 92, 7, 30-32.](#)

Bijlage 1: Samenvatting van de GDR-sessie

Lijst van belangrijkste issues

De GDR-sessie is opgebouwd uit een aantal verschillende activiteiten, zogenaamde Thinklets. Hierbij wordt na de opwarming eerst gedivergeerd, waarbij door middel van brainstormen zo snel mogelijk zo veel mogelijk ideeën worden gecreëerd.

In deze sessie werd gezocht naar antwoorden op de volgende vraag:

Wat zijn belangrijke issues/onderwerpen/controverses die telkens terugkeren als je probeert de deelname van scholieren aan bewegings- en sportactiviteiten in en rondom school te vergroten?

Zo is een uitgebreide lijst ontstaan van belangrijke issues. Door het gezamenlijk bespreken van deze issues is met consensus geconvergeerd naar een lijst met de belangrijkste issues.

Om een snel overzicht te krijgen in de issues waar nog onvoldoende kennis over is, is de participanten via een stemming gevraagd hun mening te geven over waar zich de kennislacunes bevinden. De resulterende lijst is gesorteerd op het gemiddelde antwoord.

1. Er is onvoldoende inzicht op hoe partners op lokaal niveau kunnen samenwerken bij het integreren van sport en beweging.
2. Er is onvoldoende kennis over interactie tussen scholen, vrijwilligers en gemeentelijke instanties.
3. Er is te weinig kennis over dagarrangementen waar het betreft de mogelijkheden van gezinnen om te gaan bewegen en sporten.
4. Er is onvoldoende kennis over het fysiek integreren van verschillende activiteiten met betrekking tot het inpassen van sport en bewegingsactiviteiten in leefstijlen.
5. Er is onvoldoende bekend over het instrumentarium om sport en bewegen te implementeren.
6. Er is geen of nauwelijks innovatie in het aanbod.
7. Er moet meer onderzoek gedaan worden naar wat kinderen zelf willen, er is hier onvoldoende kennis over (tijd, inhoud, plaats).
8. Er is onvoldoende kennis over hoe draagvlak moet worden gecreëerd met betrekking tot sporten en bewegen in en rondom scholen.
9. De rol van ouders bij het stimuleren van sport en bewegen
10. Het aanbod aan de kinderen binnen de samenwerkingsprojecten moet worden onderzocht (met betrekking tot langdurige deelname).
11. Er is onvoldoende kennis van wat uitvallers zou motiveren om te blijven bewegen.
12. We weten nog onvoldoende over welke deskundigheid nodig is om bepaalde groepen te activeren en actief te houden, met name waar het de overdracht van docent/begeleider naar kinderen betreft.
13. Waarom verliezen kinderen de motivatie om te bewegen?

14. Het is lastig de jongeren te bereiken/stimuleren buiten de school om.
15. Meer directe allocatie van middelen en beslissingsbevoegdheid direct bij de scholen binnen de BOS-driehoek.
16. Waarom worden de vakleerkrachten op de basisschool nou niet ingevoerd?
17. Iedereen vindt het belangrijk, maar niemand neemt de verantwoordelijkheid / het voortouw.
18. Het urgentiegevoel leeft niet in de samenleving, het staat onvoldoende op de agenda.
19. De taak van de school is niet helder, er is te weinig verplichting om het bewegen op school te stimuleren.
20. Er is geen stimuleringsbeleid voor scholen die het sporten en bewegen willen stimuleren.
21. De accommodaties sluiten niet aan op bewegingsonderwijs en meervoudig ruimte gebruik en zijn sterk verouderd.

Bijlage 2: Onderwerpen van de voorstudie

We hebben onvoldoende zicht op:

Systemen

Samenwerking

Samenwerking van partners (scholen, sportorganisaties, buurtwerk e.d.) op lokaal niveau: stand van zaken en mogelijkheden

- Inventarisatie huidige (structurele) samenwerkingsvormen/organisatievormen: verantwoordelijkheid, draagvlak, partners, initiatiefnemer, trekker, uitvoerder, beheer en mandaat middelen, aanbod, prestatie-afspraken, inpassing in leefstijl kinderen/ouders)
- Good practices; succes- en faalfactoren

Kwantiteit bewegingsonderwijs

Aanbod

- Hoeveel lessen LO worden er gegeven en wat is de omvang van het buitenschoolse aanbod van sport en bewegen (incl. schoolsport, motorische remedial teaching e.d.)
- Op hoeveel scholen (%) wordt momenteel een dagelijks aanbod gerealiseerd?
- Hoeveel brede scholen hebben een specifiek aanbod van sport en bewegen?

Leerkrachten

- Hoeveel pabo- en alo-opgeleide vakleerkrachten/leraren LO en mbo-opgeleide leraarondersteuners (en evt. andere begeleiders) zijn er momenteel?
- Hoeveel pabo- en alo-opgeleide vakleerkrachten/leraren LO en mbo-opgeleide leraarondersteuners (en evt. andere begeleiders) zijn er nodig wil in 2010 90% van alle scholen dagelijks sport en bewegen kunnen bieden?
- Hoeveel procent van alle basisscholen zet momenteel een vakleerkracht, resp. een gespecialiseerde groepsleerkracht in voor het uitvoeren van sport- en beweegaanbod? (Het ministerie van OCW verwacht dat het binnen tien jaar mogelijk moet zijn om op alle basisscholen te werken met een vakleeraar of gespecialiseerde groepsleeraar.)
- Wat zijn redenen voor basisscholen om geen vakleerkrachten en/of gespecialiseerde groepsleerkrachten te werken?
- Duale aanstelling van leerkrachten bij school en sportorganisatie: kansen en mogelijkheden (evaluatie pilots)

Accommodatie

- Wat zijn de kenmerken van de accommodatie - gymlokalen, sportzalen, sporthallen, sportvelden, fitnesscentra, et cetera -

waarvan scholen momenteel gebruikmaken, resp. waarop ze een beroep mogen doen (incl. aantallen en afmetingen)?

Kwaliteit bewegingsonderwijs

Doelstellingen en aanbod

Het doelstellingen en het aanbod van sport en bewegen op basisscholen, scholen voor voortgezet onderwijs en scholen voor middelbaar beroepsonderwijs

- Wat zijn de (vereiste) kenmerken van dit sport- en beweegaanbod (doelstellingen, inhouden, werk- en organisatievormen; reguliere lessen LO en buitenschools aanbod; omvang)?
- In hoeverre is het aanbod conform de geldende kerndoelen en eindtermen?
- Is er innovatie in het aanbod, en zo ja, in welke zin? (B.v.: wat weten we over de verschillen tussen het aanbod van 40 jaar geleden en dat van nu?)
- Hoeveel kinderen/jongeren voldoen momenteel aan de Nationale Norm Gezond Bewegen, de Fitnorm en de Kwalitatieve Bewegnorm (NISB) en wat is de bijdrage van de school (lessen LO e.a., bewegen en sport buiten lesuren maar 'op' school, bewegen en sport in schoolverband maar op locatie elders, 'woon-schoolverkeer') aan het halen van deze normen?
- In hoeverre wordt sport en bewegen ingericht vanuit een breder (maatschappelijk) perspectief (dan deelname aan bewegingscultuur alleen): gezondheid (incl. obesitas, schoolgezondheidsbeleid), sociale binding, integratie, schoolveiligheid e.d.?
- In hoeverre is het programma afgestemd op de leefwereld van kinderen en jongeren in de huidige tijd (leefstijl, motivatie, interesses, mogelijkheden)?
- Is er een specifiek aanbod en zijn er specifieke (opvoedings)doelen voor leerlingen met een motorische achterstand en andere leerlingen die speciale zorg behoeven?
- Is er specifiek beleid/specifieke aandacht voor kinderen en jongeren minder gemotiveerd zijn/minder participeren als het gaat om sport en bewegen (zwakke bewegers, allochtone meisjes e.a.)
- Wat weten we over de effecten van het huidige sport en bewegen-aanbod (in hoeverre worden de eindtermen gerealiseerd, leidt LO tot meer sportdeelname, zijn er andere effecten)?
- Wat is er bekend over in hoeverre sport/bewegen/bewegingsonderwijs kan bijdragen aan het realiseren van overige onderwijsdoelstellingen en aan het beperken van schooluitval?

Bekwaamheid leerkrachten/begeleiders

- Wordt het programma verzorgd/begeleid door daartoe bevoegde leerkrachten/begeleiders?
- Wat doen leerkrachten/begeleiders om hun deskundigheid op peil te houden?

Accommodatie

- Sluit de accommodaties aan bij de eisen die momenteel worden gesteld (meervoudig ruimtegebruik e.d.)?

Agenda setting (creëren draagvlak)

Wat weten betrokkenen over het belang van sport en bewegen? Hoe kunnen ze (meer) bewust worden gemaakt van de noodzaak tot samenwerking in het kader van sport en bewegen?

- Ouders
- Kinderen en jongeren
- Scholen (schoolbesturen/schoolleiders, vaksecties LO)
- Sportwereld
- Lokale instanties

Financieringsystematiek

- Een dagelijks aanbod in 2010 op 90% van alle scholen: wat kost dat?
- Haalbaarheid bekostiging bewegingsonderwijs via separate organisatie (conform voorstel plan Rijpstra)

Overig

- Wat weten we van de lengte en het (over)gewicht van de huidige schooljeugd en wat zijn de verwachtingen voor de toekomst? (Registraties, periodieke steekproeven, surveys?)

Bijlage 3: Determinanten van sport- en beweggedrag

Van Bottenburg, Rijnen en Van Sterkenburg⁶¹ bieden een overzicht van de sociaal-psychologische en sociologische literatuur over determinanten van sport- en beweggedrag. Het blijkt dat sportdeelname wordt bepaald door een groot aantal met elkaar interacterende persoonlijke, interpersoonlijke en omgevingsfactoren. Het meest genoemd worden: leeftijd, sekse, opleiding, sociaal-economische status, waargenomen voordelen en drempels, waargenomen gezondheid/fitheid, intentie, het beeld van de eigen competentie, gemotiveerdheid, sociale ondersteuning en de subjectieve ervaring van de leefomgeving. Anders dan zou kunnen worden verwacht kon er geen relatie worden aangetoond met variabelen als kennis, kosten, lichaamsbeeld en zelfbeeld.

De determinanten en de correlaties die zijn gevonden moeten niet worden geïnterpreteerd als oorzaak-gevolgrelaties die zich onder alle omstandigheden voordoen. Er liggen complexe besluitvormingsprocessen ten grondslag aan de keuze van mensen om wel of niet deel te nemen aan sport- en bewegingsactiviteiten. Die is het resultaat van hun interactie met de sociale omgeving en verschilt per levensfase.

Persoonlijke factoren

Het gaat hier om de perceptie van eigen competentie, van plezier en van drempels. Het 'ik kan het'-gevoel kan door interventie positief worden beïnvloed. Maar na een periode van inactiviteit kan het ook weer verdwijnen.

Het meest belangrijke motief bij jongeren: is plezier, vaardigheden leren, vrienden maken, bij een groep horen, nieuwe uitdagingen aangaan, succes ervaren. Bij het ouder worden komt daar fit en gezond worden en/of blijven zijn bij.

Er moet worden onderscheiden tussen intrinsieke en extrinsieke motieven. De intrinsieke hebben op de langere termijn meer invloed. In de literatuur worden onder meer de volgende aanbevelingen genoemd: benadruk het individuele kunnen, bevorder de perceptie van keuze, bevorder intrinsiek plezier, leg niet teveel nadruk op vergelijken met anderen.

Waarom participeren mensen niet of stoppen ze? Er worden veel redenen genoemd, die zonder verdere analyse nog niet zoveel zeggen: gebrek aan tijd of interesse, geen geld, geen partner, geen transport, geen succes, bang voor blessures, e.a. Maar het is in de regel een kwestie van prioriteiten stellen. Leeftijd en sociale context zijn vaak bepalend voor wat prioriteit heeft: wie stopt is niet definitief voor sport verloren.

⁶¹ Van Bottenburg et al., 2005

Interpersoonlijke factoren

Sport en bewegen vinden plaats in een sociaal-culturele context, zodat sociale en culturele factoren mede bepalend zijn voor deelname. Het opleidingsniveau is de belangrijkste determinant. Het sportgedrag van de ouders is ook van groot belang. Ouders kunnen kinderen effectief stimuleren (positieve attitude, samen sporten, naar de sportaccommodatie brengen).

De ervaringen met lichamelijke opvoeding kunnen ook van invloed zijn op het latere sportgedrag.

Als kinderen ouder worden, neemt de invloed van de ouders af en groeit de invloed van leeftijdgenoten. Het blijkt dat stoppen of doorgaan met sporten gedurende de adolescentie een significante invloed heeft op de sportparticipatie op latere leeftijd. Er zijn indicaties dat mensen abrupte veranderingen gedurende hun sportieve carrière ervaren, die gerelateerd zijn aan sleutelervaringen in hun leven (andere opleiding, andere baan, uit huis gaan, trouwen, kinderen krijgen, e.d.).

Omgevingsfactoren

Er is ook invloed vanuit de fysieke omgeving: de (objectief en subjectief ervaren) beschikbare faciliteiten. De omgevingsfactoren hebben naar het zich laat aanzien op de langere termijn meer impact op de fysieke activiteit dan opvoeding en voorlichting.

Sociaal-maatschappelijke factoren

In het kader van sportstimuleringsacties wordt de verantwoordelijkheid voor een gebrek aan lichamelijke activiteit (en de oplossing) nogal eens bij het individu gelegd, terwijl het hier in feite om een breder maatschappelijk probleem gaat: de aandacht moet ook uitgaan naar gezin, onderwijs, bedrijfsleven, gezondheidszorg en overheid. De premisse van veel gedragsbeïnvloedingsmodellen is dat individuen hun gedrag zullen veranderen door het bewust activeren van cognitieve processen. Maar in het bijzonder binnen het domein van de vrije tijd is de beïnvloeding van gedrag een uitermate complex proces gebleken, waarbij de vertaling van intentie naar gedrag wordt beïnvloed door vele met elkaar gerelateerde factoren en opties. In dit verband speelt begrip van de mogelijke effecten van sport en lichamelijke activiteit nauwelijks een rol, zeker niet bij de jeugd. Interventies die gericht zijn op het vergroten van de kennis over de waarde van sport en bewegen zijn tamelijk ineffectief.

In reactie op deze tekortkomingen zijn de laatste jaren nieuwe modellen ontwikkeld, die niet alleen zijn gericht op verandering van en door het individu, maar ook van de fysieke, sociale en maatschappelijke omgeving. Deze modellen sluiten ook meer aan bij moderne ontwikkelingspsychologische en sociologische theorieën over de ontwikkeling van menselijk gedrag, dat wordt begrepen als een ecologisch, transactioneel of dialectisch proces, waarbij de individuele, de sociale en de maatschappelijke omgeving elkaar wederzijds beïnvloeden.

Deze modellen vragen erom dat de interventiestrategieën een nieuwe dimensie krijgen. Om recht te doen aan de heterogeniteit en complexiteit van de factoren die het sport- en bewegingsgedrag beïnvloeden, moet er sprake zijn van een integrale aanpak, die organisaties die op verschillende niveaus werken samenbrengen. De

strategieën moeten verschillend van aard zijn en moeten op het lokale niveau hun beslag krijgen en recht doen aan de specifieke situatie daar.

Problemen van de gebruikelijke beleidsinterventies

1. Door het benadrukken van de norm 'sport en bewegen is goed, je moet meedoen' kan de perceptie van sport worden beïnvloed, vooral bij jonge mensen. Waar sport eerst nog *cool* was, een activiteit waarin je je kon onderscheiden van anderen, is het nu algemeen geaccepteerd. Het is niet onmogelijk dat de terugval in georganiseerde-sportdeelname onder jongeren boven de 16 jaar hier zijn oorzaak vindt.
Door het ontwikkelen van nieuwe vormen van sport, sportcontexten en sportculturen kunnen jonge mensen zich blijven onderscheiden en kan sport zijn attractieve en dynamische karakter behouden. Jongeren moet voldoende ruimte en mogelijkheid worden geboden om de vernieuwende en 'ongeregelde' aspecten van sport te ontwikkelen.
2. Gedragsverandering door cognitieve manipulatie werkt niet, als je geen rekening houdt met de fysieke, sociale en culturele omgevingen die medebepalend zijn. Massamediale campagnes gingen tot nu toe vooral uit van de veronderstelling dat mensen rationeel handelen, dat ze hun gedrag veranderen als ze frequent worden geconfronteerd met de mogelijke consequenties ervan en zich bewust zijn van het belang van de gedragsverandering. Omgevingsvariabelen en socio-economische en culturele variabelen zijn krachtiger determinanten.

Het probleem is in het verleden te vaak op het bord van de individu gelegd. Maar zijn gedrag wordt vooral ook bepaald door bredere sociale, culturele en technologische ontwikkelingen in de fysieke omgeving waar het individu weinig invloed op heeft.

Kinderen tot 12 jaar sporten in de regel voldoende, hoewel er onder meer verschillen zijn tussen de sociale klassen. De drop-outcijfers na de overgangen van primair naar secundair en van secundair naar tertiair onderwijs vormen een probleem. Er is weinig bekend over de relatie tussen dergelijke kritische gebeurtenissen in de levensloop en het sportgedrag.

Het is de vraag of de oplossing ligt in het attractiever maken van de huidige sportorganisaties voor jonge mensen dan wel in het creëren van nieuwe structuren die jonge mensen meer stimuleren tot sportief gedrag.

Sportdeelname staat niet los van andere aspecten van het leven. De keuze om wel of niet te sporten, en hoe, wat waar en met wie, is direct gerelateerd aan hoe mensen zichzelf zien en wensen te presenteren, aan wat het voor de eigen identiteit en de relatie met anderen betekent.